

Protestantse Theologische **Universiteit**
Amsterdam Groningen

2014

Over berg en dal: Twintigers en dertigers in de Protestantse Kerk

Marten van der Meulen
Dorothee Berensen-Peppink
Nynke Sietsma

Hoofdauteur: Marten van der Meulen

Co-auteur: Dorothee Berensen-Peppink

Intermezzo's door Nynke Sietsma

Protestantse Theologische Universiteit / CCC
Amsterdam, Groningen, maart 2014

Inhoudsopgave

Introductie	4
Onderzoeksmethodologie.....	5
Intermezzo 1 - Drie dominees uit het oosten	8
De perceptie van twintigers in kaart gebracht	12
Intermezzo 2 - ‘Dominee Johan liet mij ontgoocheld achter’	19
De kerk in grafieken: berg en dal	23
Intermezzo 3 - Dominee in een studentenstad	29
Enquête: de succesverhalen & de uitdagingen.....	30
Concluderende bevindingen	36
Dankwoorden.....	43
Bibliografie	44
Bijlage 1. Het enquêteformulier	46
Gegevens over uw gemeente en uzelf.....	46
Vragen over twintigers en dertigers in uw gemeente	48

Over berg en dal: Twintigers en dertigers in de Protestantse Kerk

Introductie

Wie op een zondag bij een gemiddelde Protestantse Kerk (PKN) ergens in het land ter kerke gaat zal het opgevallen zijn: veel grijze hoofden, weinig twintigers en dertigers. Door veel mensen in de kerk wordt dit als een probleem ervaren. Er wordt bijvoorbeeld over “het gat van de kerk” gesproken. Iets neutraler is de aanduiding: “het probleem of uitdaging van de middengeneratie”. In dit rapport, waarin we ons vooral richten op 'twintigers en dertigers in relatie tot de kerk', staan probleem én uitdaging centraal.

Hoe groot is het probleem eigenlijk? En wat is precies het probleem? En hoe gaan kerkelijke gemeentes hiermee om? Om antwoord op deze vragen te krijgen, is er door het PThU onderzoeksplatform *Connecting Churches and Cultures* (hierna: CCC) in 2013 onderzoek gedaan. CCC is onderdeel van de Protestantse Theologische Universiteit, universitair centrum voor theologisch onderwijs en onderzoek. CCC is gevestigd in Groningen en doet samen met kerken onderzoek naar problemen, kwesties en vragen die leven op het ‘grondvlak’ van de kerk. De mensen van het CCC die betrokken waren bij dit onderzoek zijn Dorothée Berensen - Peppink, Johans Brink, Jacobine Gelderloos - Commandeur, Joep de Hart, Marten van der Meulen, en Henk de Roest.

Het rapport dat voor u ligt is een verslag van het onderzoek naar de participatie van twintigers en dertigers in de kerk. Ook zijn demografische gegevens van de Protestantse Kerk onderzocht en gerelateerd aan de uitkomsten van de gehouden enquête. Daarnaast is in 2013 ook de perceptie van twintigers zelf in kaart gebracht, ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk. Dorothée - Peppink verrichtte namens CCC dit onderzoek in het kader van een masterthesis. Ook hiervan zijn de belangrijkste onderzoeksconclusies in een hoofdstuk opgenomen.

Onderzoeksmethodologie

We zijn in ons onderzoek niet over één nacht ijs gegaan.

Focusgroepen en expertmeetings

In mei 2012 organiseerde het CCC een ontmoetingsdag in Zwolle met een grote groep van gemeenteadviseurs uit Noordoost-Nederland. De belangrijkste vraag die wij aan de gemeenteadviseurs stelden was: "Wat zijn problemen en uitdagingen waar volgens jullie Protestantse gemeentes tegenaan lopen?" Dat leverde een geanimeerd gesprek op, wat uiteindelijk resulteerde in een lange lijst met kwesties en problemen. Bovenaan deze lijst stond het ontbreken van twintigers en dertigers in het kerkelijke leven. Daarom besloten we een onderzoek naar deze leeftijdsgroep op te zetten. Omdat we ons als CCC met name richten op Noordoost-Nederland, beperkten we ons tot een onderzoek naar de Protestantse gemeentes in die regio. Dat zijn er meer dan 600, dus wij achtten dit een mooie basis voor een onderzoek.

De eerstvolgende stap die wij ondernamen was het opzetten van een onderzoeksdag. We nodigden in januari 2013 predikanten, gemeenteadviseurs en andere betrokken kerkleden uit om samen met ons na te denken over hoe we deze generaties konden onderzoeken. Ook hadden wij enkele experts uitgenodigd die al veel over deze generatie wisten. Maaïke Bikker en Nadine van Hierden vertelden over hun onderzoek "Dertigers 2.0" dat ze voor het Dienstencentrum van de Protestantse Kerk hadden verricht (zie Bikker en Van Hierden 2012). Dorothee Berensen - Peppink presenteerde de voorlopige onderzoeksresultaten van haar onderzoek naar de perceptie van twintigers dat ze had uitgevoerd in het kader van een masterscriptie. De predikanten Wil Kaljouw (Nijverdal), Nelleke Beimers en Ale Pietersma (Zwolle) vertelden over hun ervaring met "good practices" in het veld.

Met alle betrokkenen werden zogeheten 'focusgroepgesprekken' gehouden. Aan de hand van een aantal vragen praatten de betrokkenen over de middengeneratie. Deze gesprekken werden opgenomen, gecodeerd en geanalyseerd met het programma Atlas.ti. Deze gesprekken leverden het belangrijkste materiaal voor de volgende stap: het maken van een enquête.

Enquête

Op basis van de resultaten uit de gesprekken formuleerden wij een aantal vragen. Het belangrijkste doel was om op het spoor te komen of twintigers en dertigers daadwerkelijk minder betrokken zijn bij de kerk – maar dat leek eigenlijk al een beantwoorde vraag – en zo ja, hoe dat 'probleem' eruit zag. Dat dit door sommigen als een probleem werd gevoeld, betekent natuurlijk niet dat dit ook voor anderen zo is. Naast het op het spoor komen van het 'probleem', wilden we ook weten of er kerkelijke gemeentes waren die er wél in slaagden om deze generatie bij de kerk te betrekken. Of, om het in andere woorden te zeggen, wat zijn voorbeelden van 'best practices'?

De enquête werd uitgevoerd met medewerking van het landelijke dienstencentrum van de Protestantse Kerk, dat de enquête rondstuurde naar meer dan 600 protestantse gemeentes in Noordoost-Nederland.

Uiteindelijk werd de enquête ingevuld door 66 gemeentes. Dit is een lage respons. We hebben navraag gedaan bij twintig gemeentes waarom de enquête niet was ingevuld. Sommige gaven aan dat ze er geen

tijd voor hadden. Een aantal mensen verklaarden dat ze überhaupt nooit een enquête hadden ontvangen. Weer anderen bekenden dat het op de grote stapel correspondentie was blijven liggen. Om de validiteit van de resultaten beter te kunnen beoordelen hebben we vervolgens gecheckt of de kerken die meededen afweken wat betreft demografisch profiel. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat vergrijsde kerken vaker de enquête zouden invullen omdat ze meer belang hebben bij de resultaten (omdat ze willen weten hoe ze jongeren kunnen trekken). Of juist andersom: dat vergrijsde kerken de enquête niet zouden invullen 'omdat er toch geen jongeren zijn'. Daaruit bleek dat de kerkelijke gemeentes die de enquête invulden nauwelijks afwijken van het gemiddelde demografische profiel in Noordoost-Nederland. Dit geeft ons de zekerheid dat de enquête nuttig is en een voldoende betrouwbaar beeld schetst van de Protestantse Kerk in Noordoost-Nederland, hoewel er dus vanwege de beperkte respons methodologische kanttekeningen blijven bestaan.

Onderzoek naar twintigers

Tegelijk met de ontwikkeling en uitvoering van de enquête, was Dorothée Berensen - Peppink bezig met haar onderzoek naar twintigers in dorpskerken voor haar masterthesis. Dit onderzoek, dat ook vanuit CCC werd uitgevoerd onder begeleiding van prof. dr. Henk de Roest en prof. dr. Joep de Hart, bleek een goede aanvulling te zijn op de enquête. Het nadeel van de enquête is dat we betrokken kerkleden vragen naar hun ideeën over twintigers en dertigers. Deze leeftijdsgroepen komen zelf nauwelijks aan het woord in de enquête, alleen via het filter van de mensen die de antwoorden invullen. De thesis van Berensen - Peppink laat twintigers (maar niet dertigers) zelf aan het woord en vormde dus een welkome aanvulling op het onderzoek.

Demografische gegevens

We hebben de gegevens uit de enquête gecombineerd met statistische gegevens die we hebben ontvangen uit de ledenadministratie van de Protestantse Kerk. Deze hebben we gebruikt om het 'probleem' van de middengeneratie nader in kaart te brengen. Deze statistische gegevens boden een verrassende nieuwe kijk op de kwestie.

Sinds de start van ons onderzoek zijn we een aantal keren uitgenodigd om voor kerkenraden of gemeenteleden te spreken over deze thematiek. Hoewel de reacties die we hier hoorden niet meenemen als data voor ons onderzoek, boden deze gesprekken wel de kans om onze eigen gedachten verder te ontwikkelen.

Afbakening

In ons onderzoek hebben wij ons gericht op gemeentes van de Protestantse Kerk. Als instituut van de Protestantse Theologische Universiteit hebben we een speciale gerichtheid op en een natuurlijke relatie met dit kerkgenootschap. Dat betekent niet dat we nooit onderzoek zullen doen naar andere kerkgenootschappen, maar voor dit eerste onderzoek van CCC leek het ons goed om ons te beperken tot één doelgroep. Bovendien hebben we ons gericht op kerkelijke gemeentes in het Noordoosten van Nederland. CCC is gevestigd in Groningen en heeft als werkgebied vooral de vier provincies Groningen, Friesland, Overijssel en Drenthe. De resultaten van dit onderzoek zijn dus niet van toepassing voor heel Nederland en alle kerkelijke groeperingen. Dit laat onverlet dat de resultaten waarschijnlijk wel breder herkend zullen worden. De geschetste kwesties spelen namelijk ook in andere delen van Nederland en

bij andere kerken. We hebben een kleine check gedaan en het demografische profiel van de Protestantse Kerk in Noordoost-Nederland vergeleken met het landelijke demografische profiel van de Protestantse Kerk. Deze twee profielen verschilden weinig van elkaar.

De verschillende bronnen van onderzoek hebben allemaal een net wat andere focus. Het onderzoek van Berensen - Peppink richtte zich op twintigers in een dorpse context. De enquête stelde vragen over twintigers en dertigers. De respondenten bevonden zich in heel Noordoost-Nederland, zowel in stedelijke als landelijke contexten. De demografische gegevens die we gebruikt hebben hadden betrekking op alle leeftijdsgroepen in het onderzoeksgebied. De verschillende hoofdstukken kunnen daarom soms een iets andere focus hebben.

Eerder onderzoek

Natuurlijk zijn wij niet de eersten die ons bezig houden met twintigers en dertigers. Dit onderzoek is geïnspireerd door de gedachten, ideeën en onderzoeksresultaten van onderzoekers voor ons. Aan het einde van dit rapport vindt u een bibliografie met daarin verschillende publicaties waar wij op voortgebouwd hebben en die de moeite waard zijn om te lezen ter verdere verdieping.

Intermezzo 1 - Drie dominees uit het oosten

Ze zijn alle drie dominee in het oosten van het land en herkennen het beeld: de twintiger en dertiger is afwezig in de kerk. Toch bereiken ze die jongere garde. Vooral met gespreksgroepjes. Bij iemand thuis, of in een schuur. Niet massaal, maar toch. Zichtbaarheid is een must. Drie gesprekken.

Goor

Wim de Jong is twee jaar dominee in de PKN-gemeente in Goor. Hij organiseert ontmoetingsavonden voor jongeren in zijn boerderijschuur.

“Twintigers en dertigers zag ik maar weinig in de kerk. En ook in niet in de kaartenbak. Die vergrijst. Jonge mensen gaan studeren en schrijven zich dan vaak uit. Blijkbaar hebben studentengemeenten hen ook niet in het zicht. Toch is de groep twintigers hier nu groeiende. Dat komt vooral door de mond-tot-mondreclame denk ik. Ze nemen elkaar simpelweg mee. Ikzelf heb ruimte vrijgemaakt in mijn agenda om jongeren te bezoeken. Als jongeren achttien jaar worden bijvoorbeeld. Ik peil dan of ze geïnteresseerd zijn om aan activiteiten mee te doen. Het kost moeite en tijd om het nut ervan in te laten zien. Ze vinden niet alles even zinnig. Op dit moment zijn er veel twintigers en dertigers die de kerk in eerste instantie gewoon geen optie vinden. Mondjesmaat druppelen ze nu binnen. Ik vind dat ik op bepaalde plekken in de Goorse samenleving mijn gezicht moeten laten zien en ga wel eens in het eetcafé tegenover de kerk zitten, als ik een afspraak heb. Ik ben dan niet direct, bam!, op de voorgrond, maar kan soms best de ruimte nemen om wat mensen aan te spreken. Als er twee van die twintigers zeggen: ‘we zijn bij Wim geweest’, dan wordt het een bepaald begrip en dat werkt.

Ik probeer ook andere vormen uit. We hebben ontmoetingsavonden voor twintigers en dertiger, hier thuis bij mij in de schuur. Die kerkelijke gebouwen zijn niet geschikt voor dat soort bijeenkomsten, met dat TL-licht. Ik woon in een boerderij en heb met een viertal een vloertje gelegd, wat geschilderd en een houtkachel geregeld. Een hele simpele constructie eigenlijk. Het is een groepje van veertien mensen ongeveer dat hier bij elkaar komt. Niet iedereen kan altijd, die ruimte moet er ook zijn. Dat zie je in de kerk ook. En het is een groep van gemengd gehuwden, en ook singles. Sommigen hebben een relatie met iemand die niet gelovig is. Die mensen moeten altijd alleen naar de kerk. Dat is een drempel. Het traditionele van de kerkdienst spreekt jongeren ook niet altijd aan, merk ik. Een voorbeeld: een stel van in de dertig ging trouwen. Ze zeiden: ‘we willen wel wat doen met het geloof, maar een kerkdienst staat heel ver van ons af.’ Dus heb ik mee zitten brainstormen. Want als je niet in de kerk trouwt, wat is dan een goed moment om aandacht te besteden aan het geloof op een huwelijksdag? We besloten dat we een rustmoment zouden inlassen tussen het hoofdgerecht en het toetje. Dat stukje mocht ook behoorlijk inhoudelijk, zo lang het maar zonder kerkorgel en liederen was. Het stel zei: ‘we denken dat vrienden of kennissen dit ook graag zouden willen.’ Vormen veranderen.

Hoe verder jongeren van de kerk afstaan, hoe hoger de drempel is om er een keer te komen. Ze denken: die kerkgangers zitten daar iedere zondag en ze geloven allemaal, wat zoek ik daar? Maar dat is een karikatuur. Niet iedereen in de kerk weet het zeker en veel mensen zijn net zo hard zoekende. Ik werk in een goed lopende 55+ gemeente. We beschikken over veel vrijwilligers en het loopt hier als een trein. Tegelijkertijd zien we de kaartenbak vergrijzen. Dus voeren we discussie over nieuwe vormen. Dat stelt

de groep voor vragen. Zo was er bijvoorbeeld een vrouw, 28 jaar, buitenkerkelijk. Ze klopte aan met zingevingsvragen. Ze had ervaring opgedaan met meditatie vanuit een Hindoestaanse traditie en vroeg zich af of daar bij ons ruimte voor was. Dit was net even een brug te ver voor de gemeente.

Maar mijn droom is toch wel dat de kerk een plek is waar dit soort dingen mogelijk zijn.”

Hengelo

Peter Hendriks is tien jaar dominee in de PKN-gemeente in Hengelo. Dertigers en veertigers, houden van kwaliteit, óók in de kerk, denkt hij.

“We proberen dertigers op allerlei manieren bij de gemeente te betrekken. De twintigers en dertigers die kinderen krijgen, die melden zich trouwens vanzelf wel. Als doopouders. Maar de meeste jongelui zeggen toch dat ze iets met geloof hebben, maar niet met de kerk. Toen ik hier begon, ben ik vrij snel met wat jonge ouders bij elkaar gaan zitten. En toen hebben we groepjes gevormd. Die groepjes bestaan nog steeds. Kun je nagaan wat die betekenen voor sommige mensen. Heel veel dus. Ze hebben intens contact met elkaar, het hele leven komt aan de orde, met al haar rites de passage. Relaties hebben zich ontwikkeld. Daar heb ik als dominee ook ontzettend veel plezier aan.

Jongelui, merk ik, houden van kwaliteit. Ze houden van kwalitatief sterke diensten en organiseren ze zelf ook op die manier.. Ze vragen de kinderen zelf wat ze weten van, ik zeg maar wat, Epifanie, en zetten vervolgens een ijzersterke kinderdienst neer. Want daar zijn we ook mee begonnen: met peuter-, en kleuterdiensten. We merkten dat ouders er namelijk moeite mee hebben om hun kinderen op zondag in de crèche te stoppen. ‘Niet ook nog op zondag’, was het overheersende gevoel. Gezinnen willen gewoon bij elkaar zitten. De ouders krijgen daarmee een netwerkje en de kinderen zelf ook. In mijn preken houd ik ook altijd rekening met jongelui die middenin het leven staan. We doen ook aan speciale diensten, voor kinderen vanaf 12 jaar: Hemels Gelag, waarin er ruimte is voor allerlei soorten muziek, stiltemomenten en verhalenvertellers. Het preekgehalte is er laag. Er is ook een categorie die inhoudelijk over geloof wil praten. Die nemen dan in hun groepje bijbelteksten voor hun rekening, en werken die uit. Dat komt dan vervolgens in mijn preek aan bod.

De ‘gewone kerkdiensten’ heeft een hoog gehalte vijftenzestigplussers. Ik zeg vaak tegen hen: ‘toen jullie vroeger naar de kerk gingen, kwam je veel leeftijdsgenoten tegen. Je moet het niet erg vinden dat jongere mensen bij elkaar gaan zitten.’”

De jongere generatie heeft het druk. De kerk moet hen wel wat te bieden hebben. En ze schrijven zich met groots gemak uit. Het heeft mij wel geleerd: we schrijven ze niet uit voordat we ze even een bezoekje hebben gebracht. Twee maanden geleden ging ik bij zo’n jongen langs, een actief type, en een goede prater. ‘Leuk dat u komt’, zei hij. ‘Vroeger, bij catechisatie, was ik ook altijd de enige die wat zei. Leuk dat jullie dit allemaal doen, maar ik schrijf me wel uit. ’t Is het één of het ander. Mijn vriendin is zwanger en zij doet niets meer aan de kerk. Misschien komen we later wel weer terug.’ Jongeren redeneren: ‘Ik wil er erg bij betrokken zijn, óf ik schrijf me uit.’ Als hij weer mee gaat doen, loopt hij misschien wel het hardst. Jongeren houden van kwaliteit. Ze gaan er enthousiast voor of het zakt weg en dan is het ook weg. Dat is mijn ervaring.

Het draait hier eigenlijk heel goed. We hebben drie wijkkerken in Hengelo en mensen komen er graag. Maar over twintig jaar ziet het er hier heel anders uit. En wat doen we daaraan? Daarover zijn we gaan nadenken. En begonnen met het maken van plannen voor de bouw van een bezinningscentrum voor de jongere generatie. Waar ruimte is voor retraite en horeca, bijvoorbeeld. Dertigers en veertigers hadden in eerste instantie niet zoveel zin om mee te denken, en te organiseren, ze hebben natuurlijk al genoeg op hun bord. Maar nu het werkelijkheid lijkt te kunnen worden, en je ze vraagt: wat is nou jouw droom?, dan beginnen de oogjes te vlammen.”

Borne

Johan Meijer is dominee in de PKN-gemeente in Borne. Hij zette twee goedlopende gespreksgroepen op voor dertigers.

“Dertigers zijn bij ons wel te vinden hoor. Twintig mensen komen hier in Borne om de zes weken bij elkaar. Het zijn dertigers die in twee verschillende groepen bij elkaar komen. Al jaren. Eén groep is al jaren samen en is heel hecht. ‘Het is echt mijn avond’, zeggen ze dan. Voor een deel zitten er actieve kerkgangers in die groepjes, ze stimuleren elkaar om te gaan, ook samen. Niet iedereen heeft iemand om samen mee naar de kerk te gaan. Singles bijvoorbeeld, maar er zijn ook mensen met niet-gelovige partners. Dan is de drempel best hoog. Want ik zou ook denken: ‘goh, straks ben ik de enige’. Toch hoor ik achteraf vaak dat jonge mensen na afloop concluderen dat ze het leuk vonden en dat ze het vaker zouden willen doen. Of zouden móeten doen zelfs. En dat het ergens niet klopt dat ze er niet vaker bij zijn. Het kan soms best complex zijn.

Ik ben zelf net ex-dertiger en ik snap dat sommigen de gespreksgroep inspirerender vinden dan een kerkdienst. Dat je iets van jezelf kunt meebrengen binnen zo’n groep is van grote waarde. We beginnen de gespreksgroep altijd met hetzelfde ritueel: we steken een kaarsje aan. Vervolgens gaan we de diepte in. Er wordt dan veel gedeeld.

Over de generatie van twintigers en dertigers wordt wel eens gezegd dat ze gemakzuchtig zijn en op zichzelf gericht. Dat is een vooroordeel. Ze hebben juist eerder calvinistische trekken en leggen zichzelf veel op. Maar ze hebben misschien hogere eisen. Laten we nou eerlijk zijn, wat kerkgang betreft: het aanbod is soms ook gewoon onder niveau. In mijn eigen diensten ga ik uit van het principe: hoe zou ik de dienst zelf willen beleven? De oudere doelgroep vindt dat uitstekend. Sterker, ze komen heel graag bij de jeugddiensten. Vinden ze prachtig! Trouwens, jongeren hebben ook veel vooroordelen over ouderen. Ouderen zijn progressiever en opener dan veel jongeren denken. En ze hebben een overeenkomst: ze hunkeren naar een persoonlijke benadering. Het mag niet te abstract worden allemaal, dan haken ze af. Ik heb een keer het lied ‘Mag ik dan bij jou’* gebruikt in een dienst, van cabaretier Claudia de Breij. Dat was een doorslaand succes. Het raakte een universele snaar. Maar goed, je kunt dus weer niet met voortdurend een ‘mag ik dan bij jou-dienst’ houden.

De jongere generatie; twintigers, dertigers, hebben een brede maatschappelijke belangstelling. Ze staan ook open voor nieuwere, spirituele ideeën. We hebben bijvoorbeeld het boek van Pim van Lommel

besproken, 'Eindeloos bewustzijn'. Nou, daar waren we niet in één keer mee klaar. Ik denk dat hij de ziel slechts medisch bevestigt en dat het allemaal niet zo ver van ons af staat. De oudere generatie heeft er weinig problemen mee. Maar je moet het wél uitleggen. Het wordt lastiger als je Dick Swaab's filosofie van 'Wij zijn ons brein' propageert. Een tegengeluid en discussie is welkom, maar kerkgangers zouden denk ik op de rem trappen en zeggen: 'we zijn meer dan dat.' Maar het is interessant om soms even verder te kijken.

Ik wil overbrengen dat je binnen het protestantisme zelf mag nadenken over dingen. Dat slaat wel aan, merk ik. In één-op-één gesprekken merk ik dat vooral jonge mensen het lastig vinden om te vertellen dat ze over sommige theologische kwesties anders denken. 'Dat zal wel niet goed zijn. Ik ben vast niet orthodox genoeg', komt er dan haperend uit. 'Ik zeg iets heel revolutionairs en de dominee denkt vast: wat een raar mens.' Gaandeweg groeit het vertrouwen dat men écht mag zeggen wat men op het hart heeft. Dan kun je elkaar verrijken."

De perceptie van twintigers in kaart gebracht

In 2013 is in het kader van een masterthesis ook praktisch-theologisch onderzoek onder dorpse twintigers verricht door Dorothée Berensen - Peppink. Drie groepen twintigers gingen in gesprek over de vraag wat er nodig zou zijn om hun persoonlijke band met de dorpskerk te versterken. Naar aanleiding van de analyse van deze drie focusgroepgesprekken, zijn er vijf praktische handvatten opgesteld met oog op de bezinning in de eigen gemeente.

Aanleiding

De cijfers liegen er niet om (Statistische Jaarbrief 2011). In de periode 2005 tot 2011 zegden 29% van de twintigers en dertigers hun lidmaatschap van de Protestantse Kerk in Nederland op, dit tegenover een afname van 16% over alle leeftijden gemeten. Uit diverse Europese onderzoeken blijkt dat de cijfers zich niet alleen tot de Nederlandse situatie beperken. Ook het aantal 'actief verantwoordelijken' onder de grenzeloze generatie (12-26 jaar) nam af van 23% tot 15%. De vraag is hoe de kerk reageert op dergelijke cijfers. Deze cijfers kunnen worden gezien als onoverkomelijke *hobbel*, of er wordt gezocht naar *handvatten*. Vanuit welk perspectief de kerkleiding de twintigers in de kerk (bewust of onbewust) benadert heeft alles te maken met bezinning op specifiek participatiebeleid.

Afbakening

Allereerst kort aandacht voor de keus om ons in dit onderzoek te beperken tot 'dorpse twintigers'. In de laatste jaren is er relatief veel onderzoek gedaan naar kerkelijk leven in stedelijke context. Specifiek gericht op twintigers en dertigers is in 2011 nog het 'Young Urban Protestants-onderzoek' gehouden in vijf grote steden in Nederland (De Jong 2011). Het rapport is in datzelfde jaar aan de Generale Synode van de Protestantse Kerk in Nederland aangeboden en positief ontvangen. Er bleek duidelijk vraag naar onderzoeken naar de leeftijdsgroep die relatief meer dan andere leeftijdsgroepen ontbreekt of minder actief aanwezig is in de kerk. Het onderzoek dat hier wordt besproken heeft zich beperkt tot dorpse twintigers, omdat er volgens ons een groot verschil is tussen dorpse en stadse twintigers. Waar twintigers in steden bewust naar kerkdiensten gaan, omdat zij daar zelf voor kiezen en een kerk zoeken die bij hen past, ligt hieraan in dorpen vaker dan in steden een motivatie van traditie en sociale en familiale betrokkenheid bij de kerkelijke gemeenschap ten grondslag. Een motivatie die makkelijker vervaagt, wanneer het in de kerk 'niet leuk' genoeg meer is, oftewel wanneer kerkdiensten meer bij mensen boven de vijftig aansluiten dan bij twintigers, dan een motivatie van bewuste betrokkenheid om bij de gemeenschap van Jezus Christus te willen horen. Bewust nadenken over het bereiken en betrekken van doelgroepen in de kerk en in het bijzonder, de twintigers, dat geldt zowel voor kerken in steden als in dorpen, maar misschien is de doelgroep in dorpskerken nog wel kwetsbaarder dan in de steden. Naar verwachting zal de secularisatie de komende twintig jaar juist de dorpen het hardste treffen. Kortom, juist in dorpen waar nu nog (toekomstige) twintigers zijn, zouden kerken bewust moeten nadenken over specifiek participatiebeleid van twintigers in hun dorpskerk.

Methodologie

Voor dit onderzoek naar de perceptie van twintigers over hun wijze van participatie in de kerk hebben we bewust gekozen voor kwalitatief-exploratief onderzoek middels focusgroepgesprekken. De eerste reden daarvoor is dat uit eerder onderzoek gebleken is dat van dergelijke initiatieven een kristallisatie-

effect uitgaat. Anders gezegd, een focusgroep zou het effect kunnen hebben van het gooien van een steen in het water, die beweging en nieuwe kringen eromheen veroorzaakt. Er worden verbindingen gecreëerd en zo ontstaat er een groep die misschien zelfs kan uitgroeien tot een eigen 'kerkplekje'. Mede om deze reden is er voor gekozen om de focusgroep niet in een eventueel al bestaande twintigerskring te voeren. Er is bewust gekozen om een focusgroep samen te stellen van minimaal 5 tot maximaal 10 deelnemers, met een mix van weinig tot zeer betrokken twintigers. Uiteindelijk hebben er drie focusgroepsgesprekken in drie confessionele dorpskerken plaatsgevonden in (PG) Sintjohannesga (Friesland), (HG) Hollandscheveld (Drenthe) en (GK) Enter (Overijssel). Respectievelijk waren er zes, vijf en zeven deelnemers. Er was ongeveer 2,5 uur de tijd per focusgroepsgesprek. De gesprekken vonden plaats op zondagmiddag, wat voor de deelnemers het best haalbare tijdstip bleek te zijn. De keuze voor focusgroepsgesprekken is een keus voor onderzoek naar (dieperliggende) motieven, gedachten over de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie aan de dorpskerk.

Data-analyse

Er zijn verschillende methoden en technieken van kwalitatieve analyse. Strauss en Corbin onderscheiden drie typen codering, namelijk open codering, axiale codering en selectieve codering (Boeije 2005). In dit onderzoek gebruikten we de basisprincipes van het open en axiaal coderen en de structuurfase van de selectieve codering. Coderen houdt in dat de betekenisvolle en relevante citaten uit de transcripties van de drie focusgroepsgesprekken in de linker kantlijn voorzien zijn van een code die zo goed en kort mogelijk de inhoud weergeeft. Er werd gezocht naar hoofdcodes, die de kern van het gezegde (in twee of drie van de focusgroepsgesprekken) samen weer te geven. De subcodes zijn er vervolgens voor bedoeld om de meer algemene hoofdcodes nader te kunnen duiden. Alle codes zijn middels een paginanummer in data-displays weer te herleiden tot de citaten waarop ze gebaseerd zijn, zodat het onderzoek ook controleerbaar is. De link met de literatuur, zoals beschreven in het theoretische deel is tenslotte in het vierde en evaluatieve deel van het onderzoek gelegd. Bij onze gekozen onderzoeksopzet is er voor gekozen om niet van te voren vanuit de literatuur al labels te formuleren, de zogenaamde 'sensitizing concepts', maar zo goed mogelijk naar de twintigers zelf te luisteren en de code te kiezen die zo dicht mogelijk bij de woorden van de twintiger pasten. Niet alle fragmenten zijn gecodeerd, maar al in de eerste fase van open codering is er gelet op relevantie, om zo te voorkomen dat het empirisch deel van het onderzoek te groot zou worden. De relevante fragmenten zijn gelabeld en onderling vergeleken. Voor de stappen van open, axiaal en selectief coderen is een in de masterthesis nader beschreven stappenplan gevolgd.

Participatiebeleid

In de doelstelling van het onderzoek, namelijk om kerken handvatten aan te reiken voor het opstellen van specifiek participatiebeleid voor twintigers in hun geloofsgemeenschap, ligt de vooronderstelling verborgen dat in deze postchristelijke tijd participatiebeleid nodig is.

De Duitse praktisch-theoloog Friedrich Schweitzer (2006, 132) vraagt met scherpe bewoordingen aandacht voor de vergeten levensfase van de postadolescentie, wanneer hij stelt dat kerk en theologie met de groots mogelijke zorgvuldigheid zich ertoe moeten zetten om de betekenisstructuren van de leefwereld van jonge mensen te 'lezen', te interpreteren en te verstaan. Vervolgens stelt hij dat

wanneer dit niet met eenzelfde zorgvuldigheid gepaard gaat als bij de bestudering van de christelijke bronnen, de distantie tussen de kerk en de postadolescenten niet te overbruggen zal zijn.

Aansluiting bij leefwereld twintigers

Om te komen tot specifiek participatiebeleid hebben wij de perceptie van twintigers zelf in kaart gebracht. Naar aanleiding van het empirisch onderzoek zijn twaalf vaak terugkerende aspecten gevonden, hoofdcodes die samengevat kunnen worden in twee belangrijke aandachtspunten.

Allereerst: om de band met de dorpskerk te versterken blijkt het van groot belang dat de (dorps)kerk *investeert in de aansluiting bij de leefwereld van de twintigers*. Wat daar volgens de twintigers voor nodig is blijkt uit de codes: 3. relevantie 4. generatiekloof 5. lage prioriteit 6. kerk bij de tijd? 7. muziek met pit? 8. afwisseling kerkdienst 9. meer interactie 10. kwaliteit.

Dat ook *investering in de relationele band in of met de dorpskerk* heel belangrijk is blijkt uit de gevonden codes: 1. persoonlijke benadering 2. saamhorigheid, 11. meedoen 12. stimulans ouders. De wijze van communiceren op diverse deelgebieden van het kerk-zijn blijkt van groot belang. Opvallend was ook dat in twee van de drie focusgroepgesprekken in exact dezelfde bewoordingen werd geuit dat de deelnemers hun eigen prioriteit bij de kerk graag hoger zouden willen zien. Graag zouden zij een situatie zien waarin zij konden zeggen: *“Yes, de kerk, we hebben er weer zin in!”* En *“Ik wil gewoon graag: Blij de kerk in, geraakt er weer uit!”*.

Het verhaal achter de gevonden codes

De twintigers verwachten van de kerk dat zij dicht bij haar taak blijft. Saamhorigheid als geloofsgemeenschap is belangrijk, misschien juist wel in deze individualistische en postchristelijke tijd, maar evenzeer is ‘relevantie’ belangrijk, dat de kerk erin slaagt om zowel in vorm als in inhoud van diensten, kringen en activiteiten een vertaalslag te kunnen maken om het leven van de twintiger zo te verbinden met de boodschap van de Bijbel, dat het praktisch toepasbaar wordt voor het leven van elke dag.

Na een kort totaaloverzicht van de gevonden hoofdcodes en de vijf meest genoemde hoofdcodes per dorp, volgt een korte bespreking van het verhaal achter de drie belangrijkste hoofdcodes.

Meest voorkomende hoofdcodes

1. Persoonlijke benadering (25x)
2. Saamhorigheid (23x)
3. Relevantie (22x)
4. Generatiekloof (19x)
5. Lage prioriteit (18x)
6. Kerk bij de tijd? (18x)
7. Muziek met pit? (17x)
8. Afwisseling kerkdienst (16x)
9. Meer interactie (13x)
10. Kwaliteit (9x)
11. Meedoen (8x)
12. Stimulans ouders (7x)

In deze tabel is te zien dat per dorp er een verschillende top 5 uitkwam van belangrijke aandachtspunten. Een aanwijzing dat elke kerk, door het initiëren van een groepsgeprek met eigen twintigers tot een specifieke, lokaal relevante, top 5 zal komen.

	Sintjohannesga (Friesland)	Hollandscheveld (Drenthe)	Enter (Overijssel)
1	Persoonlijke benadering (13x)	Relevantie (15x)	Afwisseling kerkdienst (13x)
2	Saamhorigheid (12x)	Persoonlijke benadering (11x)	Muziek met pit? (9x)
3	Generatiekloof (6x)	Saamhorigheid (9x)	Kerk bij de tijd? (7x)
4	Lage prioriteit (6x)	Lage prioriteit (9x)	Meer interactie (6x)
5	Relevantie (5x)	Kerk bij de tijd? (7x)	Generatiekloof (6x)

Code 1: Persoonlijke benadering

In het bewust nadenken over het investeren in persoonlijke benadering in de kerk ligt een belangrijk handvat tot mogelijke versterking van de band van twintigers met de (dorps)kerk. De meest genoemde code 'persoonlijke benadering' kan onderverdeeld worden in twee belangrijke aandachtspunten, die grotendeels met elkaar verweven zijn: I. Goede communicatie is onmisbaar en II. Persoonlijke aandacht is belangrijk.

I) Als het gaat om de vraag wat er nodig is om de band met de dorpskerk te versterken dan is het allereerst belangrijk dat het aanbod van de kerk goed gecommuniceerd wordt aan de betrokkenen. Het lijkt een open deur, maar in twee van de drie focusgroepgesprekken werden al 2 van de 6 aanwezigen enthousiast bij het horen van het bestaan van een twintigerskring of catechesegroep en gaven aan daarvoor geïnteresseerd te zijn. In de veelheid van aanbod van activiteiten in de maatschappij, springt een persoonlijke uitnodiging voor een activiteit of taak eruit.

"Had deze uitnodiging [voor het onderzoek, red.] in 'De Roepstem' gestaan... (..) dat is ons kerkblaadje. Dan had ik hier niet gezeten. (..) Persoonlijke benadering, dat is het voor mij."

Een groot punt voor twintigers is het belang van gezien en gewaardeerd worden. Het gemis van een warm welkom wanneer twintigers wel, na kortere of langere tijd, een kerkdienst bezoeken werd uitvoerig besproken. Het gevoel dat je wel aangekeken wordt, maar niet warm begroet werkt niet verwelkomend en wordt zelfs drempelverhogend genoemd.

"Na vijf/zes jaar, ik weet niet wanneer ik voor het laatst ben geweest. Dat is een mooie tijd geleden, behalve bij overlijden ofzo dan, met de vorige predikant. Dan stap ik niet zomaar over de drempel heen, want dan ziet iedereen je in de kerk ook aan van: Zo zie ik dat ook echt. Het is hier een beetje een kliek. Ons kent ons. Je weet dan wel dat je gelovig bent. Ik bid dan altijd met eten, maar die kerk.....die drempel is gewoon te ver. Tenminste te ver weggegroeid".

In het verlengde hiervan is extra persoonlijke aandacht voor 'import' en 'liefhebbers' (zoekers) belangrijk. Dat wil zeggen extra aandacht voor hen die oorspronkelijk niet uit het dorp komen en voor mensen die incidenteel betrokken zijn. Het is essentieel om ook hen gericht kans te geven betrokken te

raken bij de dorpskerk. Dit kan door niet alleen de mensen uit eigen (familie)kring te vragen, maar in het participatiebeleid aandacht te hebben hoe ook mensen buiten de vaste actieve kern benaderd zullen worden om hen bij taken of activiteiten te betrekken.

Code 2: Saamhorigheid

De hoofdcodesaamhorigheid ligt in het verlengde van de hierboven beschreven code 'persoonlijke benadering'. Het meest genoemde punt door twintigers betreft hier het gemis van leeftijdsgenoten (11x) en het versterken van de saamhorigheid (10x).

Wat de tijd van de kerkdienst betreft geven de meeste twintigers aan dat de zondagochtend na het uitgaan niet ideaal of haalbaar is voor twintigers. Voor sommigen ook niet vanwege het melken van de koeien. Er wordt met elkaar gepraat over alternatieve kerktijden en men komt enthousiast uit op het idee 'tussen kerk en kroeg', een laagdrempelig initiatief om als twintiger wel de leeftijdsgenoten van je dorpskerk te kunnen ontmoeten in informele sfeer voorafgaand aan het uitgaan op vrijdag of zaterdagavond. Daarna ziet men het wel zitten om samen met 'dumny' (dominee) een biertje te drinken in de kroeg om zo samen even na te praten.

In twee van de drie focusgroepgesprekken kwam men ook op het idee om als actieve twintiger zelf ander twintigers te benaderen om op deze wijze zelf ook handen en voeten te geven aan het 'gemis van leeftijdsgenoten'. In het derde dorp kwam dit punt niet aan de orde. Vermoedelijk omdat de 16+activiteiten opgezet zijn volgens het netwerkprincipe en omdat er nog twintigers in de kerkdiensten aanwezig zijn.

De relationele band met de dorpskerk blijkt het grootste punt van aandacht. Ondanks dat de band sterk is vanwege de basis die men er heeft gehad, omdat het grootste deel met de dorpskerk is opgegroeid, blijkt het belangrijk om de saamhorigheid verder te versterken. Een van de twintigers, ook import, die bijna wekelijks de diensten bezoekt, gaf aan 'nooit mensen te ontmoeten'. Ze verduidelijkte het als volgt: "Ja en hoe leg je dan contact? Want onder de dienst moet je stil zijn en na de dienst ga je zo snel mogelijk naar huis, dus ja..." Het bleek de tendens te zijn van de gemeente waar ze zelf ook in meegingen. Voor een deel van de twintigers wordt de gemeenschap ervaren als 'los zand'. De twintigers hebben verwachtingen van de kerk als *geloofsgemeenschap*.

Code 3: Relevantie

Na het accent op de gemeenschap, wordt de focus gelegd op de kerk als *geloofsgemeenschap*. Relevantie is de hoofdcodes die na de eerste twee het meest voorkomt. De subcodes laten zien dat er vooral is opgemerkt door de twintigers 'dat' relevantie belangrijk is, over het 'hoe' is in dit exploratieve onderzoek geen eenduidig beeld ontstaan. Toch zijn er door de twintigers belangrijke dingen gezegd, waarmee zij aangeven dat het voor hen belangrijk is dat de boodschap van de Bijbel zo gebracht wordt dat zij de relevantie ervaren voor hun eigen (dagelijks) leven. Herkenning en diepgang zijn belangrijke waarden die samen de hoofdcodes relevantie kunnen duiden.

Het moet 'ergens over gaan', zowel in de kerkdienst als op catechisatie of kring. Als het op relevantie aankwam werd er vooral gesproken over de prediking. Over de preek werd de verwachting uitgesproken dat het een 'praktische levensles' zou bevatten, waarin een link gelegd werd van het nu naar de Bijbel.

Een herkenbare introductie was daarbij van belang. Herkenning moet voor twintigers samengaan met diepgang en ruimte. Diepgang helpt twintigers om qua geloof niet aan de oppervlakte te blijven, maar de relatie met God te kunnen versterken. Tegelijkertijd is het belangrijk dat het onderwerp met diepgang, of het nu catechisatie of een kerkdienst betreft, niet dwingend gebracht wordt, maar dat er ook ruimte blijft om zelf na te denken over de eigen positie/mening.

Ook de ervaring van Gods aanwezigheid kwam ter sprake. De ervaring van Gods aanwezigheid doet het besef groeien van het belang en de relevantie van het geloof voor het dagelijks leven. Een scherp citaat wil ik er op deze plaats uitlichten:

"We hadden onlangs nog een discussie aan de etenstafel.. waarom gaan we nog naar de kerk en misschien spreek ik dan wel voor mijn vrouw. Ik wil Hem wel voelen: God. Ik ga daar heen voor mijn levensles om een beter mens te zijn. We hadden een discussie: die oude gebouwen, daar is God allang verdwenen... (gelach)"

Achter deze scherpe bewoordingen over de afwezigheid van God in de oude (kerk)gebouwen, klinkt ook het verlangen door van de zoektocht van twintigers naar de ervaring (letterlijk: het voelen) van Gods aanwezigheid. In alle drie de focusgroepgesprekken waren er twintigers die deze ervaring kenden van festivals, EO-jongerendag, megakerk-diensten of jeugdkerk.

In deze hoofdcode 'relevantie' klinkt het verlangen door van de twintiger naar meer. Meer ervaring van God en meer als het gaat om een aansprekende en relevante boodschap voor hun eigen leven.

Handvatten als aanknopingspunten

De doelstelling om tot handvatten te komen om 'specifiek participatiebeleid' voor twintigers te komen, zou gauw kunnen verworden tot een enigszins pretentief 5-stappenplan 'doelgericht kerk-zijn met oog op twintigers', dat is echter niet de intentie. Het onderzoek biedt handvatten als aanknopingspunten die kerken op weg willen helpen in de bezinning op participatie van twintigers in hun eigen gemeente. De vijf gevonden handvatten beperkten zich niet tot de gegevens uit het empirisch onderzoek onder twintigers. Het theoretisch deel onderzoek droeg daar ook aan bij. Onderzoek naar specifieke kenmerken van twintigers, veranderingen met betrekking tot participatie, participatie aan geloofs-gemeenschappen in een dorpscontext en een bijbels-theologische en ecclesiologische herbezinning kregen daarin een plek. Voor de dieperliggende reden achter afnemende betrokkenheid moet de spade dieper de grond in. Kerk-zijn begint bij de 'Heer van de kerk'.

Handvatten voor bezinning

Hieronder vindt u een beknopte samenvatting van de vijf handvatten voor de bezinning over twintigers in de eigen gemeente, die uit de gesprekken met de twintigers naar voren zijn gekomen.

1. Waar Christus is, daar is de kerk.

Start de bezinning met tijd en ruimte voor inhoudelijke bezinning en (hernieuwde) verwondering.

2. *Wees daar waar de twintigers zijn.*

Vraag ter bezinning: Verlaten twintigers de kerk of verlaat de kerk de twintigers?

3. *Ken je doelgroep en haar kwaliteiten*

Wie zijn onze twintigers? Geef creativiteit van twintigers de ruimte en zet in op projectmatig talentgericht werken in de kerk.

4. *Specifiek participatieaanbod is samen met twintigers bezinnen op gedifferentieerd aanbod.*

D.w.z. aanbod, zowel voor 'toegewijden', als voor liefhebbers (zoekers) en toeschouwers (hen die vanaf enige afstand meeleven).

5. *Zet in op het versterken van de relationele band met de (dorps)kerk.*

Heb oog en aandacht, zowel voor hen bij de achterdeur, als voor 'herintreders' bij de voordeur van de kerk. Met verhuizende twintigers kan meegedacht om een 'kerkplekje' te vinden die bij hen past.

Met twintigers om tafel

Het meest bemoedigende van het onderzoek, is misschien wel het aangetoonde kristallisatie-effect. Bezinning met twintigers kan eenvoudig beginnen met een persoonlijke uitnodiging voor een gesprek. Om zo samen met leeftijdsgenoten tot ideeën te komen over de aansluiting van de kerk bij de leefwereld van twintigers. De luisterhouding van de initiator is daarbij belangrijk, een laagdrempelige sfeer en openheid voor kritiek.

Bij alle drie de groepsgesprekken begon er gaandeweg het gesprek enthousiasme te borrelen. Door persoonlijke uitnodiging van groepsgenoten, groeiden bestaande twintigersactiviteiten (tot dan toe blijkbaar niet bij iedereen bekend) ter plekke.

Voor twintigers is het belangrijk dat zij in de dorpskerk een geloofsgemeenschap herkennen van mensen die authentiek zijn in hun motivatie om samen Jezus te leren kennen of te volgen. Een gemeenschap die hen – ook na jaren van afwezigheid – een warm welkom biedt, waardeert en ruimte biedt om creatieve ideeën te delen.

Naast groei van bestaande twintigersactiviteiten, ontstonden er ook nieuwe initiatieven. In het ene dorp kwam men samen tot het idee 'tussen kerk en kroeg' en in het andere dorp ontstond binnen zes weken tijd de eerste twintigersdienst. Zo groeide de eerst wat teleurstellende opkomst van vijf twintigers bij het groepsgesprek toch tot vijftien bij de twintigersdienst. Dat het niet altijd gemakkelijk is om twintigers bij elkaar te krijgen heeft alles te maken met de drukke levensfase waarin twintigers zich bevinden, en soms ook de lage prioriteit die de kerk daarbij heeft, gaven de twintigers zelf aan. En toch, als ze dan bij elkaar zijn blijkt er verlangen te zijn om te participeren, om gezien en gevraagd te worden voor een taak of kring die bij hen past! Verrassend genoeg was dat enthousiasme er niet alleen bij hen die wij 'toegewijde twintigers' zouden noemen. Een van de twintigers die al jaren niet meer in de kerk was geweest zei enthousiast:

“Dit gesprek met mijn leeftijdsgenoten, daar had ik nou gewoon zin in!”

Intermezzo 2 - 'Dominee Johan liet mij ontgoocheld achter'

In Borne trekt de PKN-gemeente van dominee Johan Meijer wél dertigers. De gespreksgroep is één van de succesvolle instrumenten. Een reportage.

Ze zijn meestal met z'n tienen, inclusief dominee: de vrouwengespreksgroep in Borne. Naar de kerk gaan ze niet altijd, maar de gespreksgroep slaan ze niet graag over. Alleen als het niet anders kan. Het clubje is populair: het zit vol en ooit was er zelfs een wachtlijst. Eens in de zes weken komen ze bij elkaar om over geloofsthema's te praten.

Vanavond zijn ze met z'n zevenen. Gerja (40), Ingrid (38), Anja (40), Alice (39), Ilse (39) en José (42). Ze zijn bij Agnes thuis (40) te gast. De meesten van hen komen uit Borne. Dominee Johan Meijer is afwezig dit keer. Er is koffie, thee, koekjes en er zijn kaarsjes. En ik (34) mag aanschuiven. Normaal leidt dominee Johan het gesprek en begint de avond met het branden van kaarsjes, maar speciaal voor de gelegenheid gooien de dames het programma om: we gaan het over kerk en geloof hebben. We zitten in eerste instantie wat onwennig in een kring maar de sfeer is ontspannen en hartelijk.

Als ik die avond Borne binnenrijd, stuit ik op een levendige plek. Een kerk is me hier niet opgevallen, het is donker, en ik ben op zoek naar een nieuwbouwwijk. Toch zijn er wel acht stuks. Borne is een middelgrote gemeente in Twente, in de buurt van Hengelo. De protestantse gemeente kerkt op drie plekken: in de Oude Kerk, de Nieuwe Kerk en in de kapel het Dijkhuis. De Gereformeerde Kerk is in 2007 verkocht. Het is een doodgewone dinsdagavond. Aan de rand van Borne wordt er getraind op het voetbalveld en de inwoners lijken haast te hebben op de wegen net buiten de bebouwde kom. Blijkbaar zijn er tal van activiteiten gepland en proberen mensen op tijd te komen na het avondeten.

De dames zijn vanavond te gast bij Agnes, die in de nieuwbouwwijk woont. Het is geen kletskausclub, vinden de vrouwen. "Al vroeg laatst iemand hoe onze groep heet", zegt Anja. "'De mutsenclub?' Nou ja zeg."

Zomers nemen ze na afloop wel eens een afzakkertje in de 'gespreksgroepstamkroeg' in het centrum van Borne, of blijven ze nog even hangen in iemands tuin. Maar meestal gaan ze direct de diepte in met hun gesprekken en sluiten ze om tien uur af. Het is de volgende ochtend weer vroeg op voor de meesten.

De gespreksgroep is geen excuus om een avondje gezellig een over dagelijkse beslommingen te praten, vinden ze. Daar was ik als buitenstaander eigenlijk het meest benieuwd naar. "We hebben geen tijd voor koetjes en kalfjes. Het gaat direct ergens over", zegt Gerja. De ene keer draait het om een persoonlijk thema, over omgaan met verlies en lijden bijvoorbeeld, de andere keer is de avond wat meer theologisch van aard: het vergelijken van psalmen in vijf verschillende Bijbelvertalingen bijvoorbeeld. Ook is er aandacht voor nieuwe spiritualiteit, zoals mindfulness.

Het zijn typische (eind)dertigers: ze combineren werk en gezin en hebben daarnaast ook een brede belangstelling voor maatschappelijke thema's. Ze zijn kritisch, open minded, middelbaar tot hoogopgeleid, en stellen eisen. De meesten van hen werken in de zorg. "We zijn redelijk traditionele kerkgangers", vertelt Alice. Er zijn er wel een paar die niet of nauwelijks naar de kerk gaan, maar de

meesten gaan regelmatig. Sommigen zijn actief in de kerk. “We zijn de generatie van het ‘chronische tijdgebrek’, zegt Agnes. Hun kerkgemeente is vergrijsd: tachtig procent van de kerkgangers is van de leeftijd 65+.

“De gespreksgroepavond heeft soms meer waarde dan een kerkdienst”, zegt Ingrid. “Er komen onderwerpen op tafel die in de kerk niet goed bespreekbaar zijn. Persoonlijke onderwerpen bedoel ik dan. En het is ook een rustmomentje.” De dames knikken instemmend. “Ik vind de zondagdienst ook wel een rustmoment hoor”, vult Anja aan. “De zondag is bij ons redelijk heilig.” Ilse: “In de kerk zoek ik weer andere dingen.”

Of ze een kerkdienst bezoeken, hangt erg af van de soort dienst, vertellen ze. Dat bekijken ze vaak van tevoren op Facebook. Alice: “Dat is gewoon een pr-middel. En dat werkt echt om mensen naar de kerk te krijgen.” Ilse: “Ik kijk eerst wie er preekt.” Anja: “Ik kijk ook eerst wie de voorganger is. Johan kan mooi preken. Die begint altijd eerst met de actualiteit, en rondt daar ook weer mee af. Hij houdt vaak een spiegel voor.” Ze vinden het prettig dat er verschillende soorten diensten zijn. “Je kunt het niet iedereen naar de zin maken.”

De vrouwen zeggen dat ze het fijn vinden dat er in hun kerkgemeente ruimte is voor een brede kijk op religie en zingeving. Anja: “Ik weet niet of ik in God geloof. En dat hoeft in onze kerk ook helemaal niet. En wie zegt me dat reïncarnatie niet bestaat? Dat soort vragen mogen er allemaal zijn. Ten minste, bij onze dominee Johan. Dat vind ik prettig.” Ilse knikt begripvol. “Ik ben opgegroeid in een kerk waar ik ook vaak verhalen over hel en verdoemenis hoorde. Als ik dat nu nog hoor, gaan mijn haren rechtovereen staan. Ik ben heel erg opgevoed met: ‘zo is het’. Het is heel fijn dat ik nu ook anders kan denken, mág denken. Dat heb ik hier geleerd, vooral in de gespreksgroep.”

De gespreksavonden helpen hen om gedachten over geloofskwesties op orde te stellen, leggen ze uit. Tijdens die avonden durven ze vragen te stellen en te vertellen hoe zij er over bepaalde zaken denken. Omdat het een kleine groep is, een intieme groep, is de drempel lager om open te durven zijn over hun geloof, hun twijfels en de opvattingen die ze meekregen vanuit hun opvoeding, de kerk of school. Soms belemmeren die opvattingen hen. En daarom is het prettig om er over te kunnen praten.

Ilse: “We kennen elkaar nu beter. Het was namelijk niet zo dat we elkaar voor die tijd heel goed kenden ofzo. Er zijn behoorlijk wat avonden geweest die me hebben geraakt.” Alice: “Ik heb het rode kaartje met de spreuk uit Hapinez, van die ene avond weetjewel, nog steeds op de buffetkast staan. We zijn gelijkgestemden geworden.” Anja: “Ik denk dat het succes voor een deel komt omdat we een goede groepsdynamiek hebben. Je wordt in deze groep niet veroordeeld. Dan durf je je zegje wel te doen.”

Soms zet dominee Johan de dames tijdens een gespreksgroepavond op een totaal ander spoor. Anja: “Johan vertelde een keer tijdens een gespreksgroepavond vlak voor Kerst dat het Bijbelse Kerstverhaal een totaal geromantiseerd verhaal is. Wat een desillusie!” Gerja: “Niet te veel vertellen! Ik weet dat nog niet!” Gelach. Ingrid: “Maar die ezel klopt toch wel?” De vrouwen lachen nu hard. “Ik kwam er totaal ontgoocheld vandaan”, zegt Agnes. Ingrid: “Kijk, dat Jezus niet écht over water loopt maar dat het symbolisch bedoeld is, oké. Maar sommige dingen wil je gewoon geloven.”

Over dominee Johan zijn ze het eens: ze zijn blij met hem. Anja: "Het zoekt de verbinding." Hij heeft een open blik en dat spreekt hen aan, vertellen ze. De kerk zit voller door hem. Hij spreekt jongeren én ouderen aan. En hij spreekt ouderen ook aan, denken ze.

De dames hebben wel wat ideeën hoe het anders kan in hun kerk. Een persoonlijke sfeer vinden ze belangrijk, maar die is nog wel eens zoek. Gerja: "Ik zou het mooi vinden als we een persoonlijke voorbede zouden doen. Kennen we dat hier?" Alice: "Er is angst dat er mensen worden overgeslagen. Want daar vallen mensen heel erg over. Dus dan is die ene mevrouw wel opgenoemd, maar de buurvrouw, waarvan we dan niet wisten dat ze ziek was, niet." Gerja: "Nou ja, bij geboorte en huwelijk dan. Dat is ook al fijn. Veel mensen ken ik nog niet. Of hang simpelweg briefjes op bij de ingang."

José: "Het bloemetje gaat trouwens altijd naar ouderen." Gerja: "Nou, van mij mag het allemaal wel wat persoonlijker." José: "Ja, maar wat voor eisen stel je. Kijk, ik kom oorspronkelijk uit een rooms-katholieke kerk en daar gaan mensen gewoon zitten. Ze hebben hun jas nog aan. De mis vliegt voorbij, en ze gaan weer naar huis, en klaar. Koffiedrinken doen ze al helemaal niet. Er is geen dominee die je een hand geeft en niemand geeft je een boekje. Het heeft zo z'n voors en tegens. Want dat persoonlijke contact binnen de protestantse kerk kan juist ook heel erg drempelverhogend werken."

De meiden zijn kritisch op oudere gemeenteleden die zich niet altijd weten te verplaatsen in de jongere garde, vinden ze. De oudere kerkleden, de babyboomers, vertikken het om op te passen op de jonge kinderen van de dertigers en veertigers, zeggen de dames, "terwijl ze tegelijkertijd graag willen dat de jongere generatie aanwezig is bij activiteiten en gezamenlijke bijeenkomsten." "Eén keer in het jaar doen we iets met de hele gemeente", vertelt Agnes. "Ja, en toen vroegen we of er ook voor oppas gezorgd kon worden, maar dat kon niet", zegt Anja. "Ja, dat gaat dus niet hè. Ik ben actief betrokken bij de kindernevendiensten en we zitten áltijd omhoog met de oppas. Terwijl, als iedereen het nu maar één keer in het jaar voor zijn of haar rekening neemt, zijn we klaar. En moet je nagaan, er zitten veel kerkleden die vroeger met kinderen werkten."

De generaties botsen soms. 'Het gaat hier altijd zo', is een veelgehoord argument, zegt Alice, die in de kerkenraad zit. "En dat is wel eens lastig." Sommige zaken vinden ze ouderwets. Alice: "Nu willen ze van te voren liederen oefenen uit het Nieuwe Liedboek. Nou, dat vind ik dus helemaal niks. Dan zegt iemand: dan klinkt het ten minste mooi! Afgelopen zondag zei iemand: het klinkt nog steeds nergens naar. Nou ja zeg." Ingrid: "Ja, we kregen op onze kop!" In koor: "meneer De Leeuw zeker." Gelach. Anja: "Nou, ik vind dat oefenen soms wel fijn hoor." Alice: "Nou ik niet. Alleen weet ik niet hoe ik zo iets moet aankaarten."

Ingrid: "Ja, dat is ongemakkelijk." Alice: "Doe niet van die ingewikkelde liederen denk ik dan. Of doseer het in ieder geval." Agnes: "Moderne liederen spreekt jongeren trouwens ook veel meer aan." José: "Ik vind zo'n zwaar orgel nogal saai." Gerja: "Nou, ik vind zingen heel erg fijn maar niet ik hoef dan echt niet alle coupletten hoor." Anja: "Ik vind het heel erg leuk om ook liederen in andere talen te zingen." Alice: "Ik kan ook heel erg genieten van stiltemomenten."

Of zij zelf bestaande rolpatronen en sleetse tradities zullen doorbreken, weten ze niet. Ze beseffen dat het merendeel van de kerkleden over twintig jaar is overleden en dat de toekomst er in hun

kerkgemeente anders uit zal zien. Maar echt zorgen maken ze zich niet. Ze krijgen hun kinderen niet altijd mee. Agnes: "Je probeert ze iets mee te geven van het geloof, maar de keus om naar de kerk tegaan is voor henzelf." Anja: "Wij proberen vooral in gesprek te blijven. Mijn dochter vindt er niets aan en zegt: 'maar mam, ik geloof tóch niet!', maar als dan als lector wordt gevraagd in de kerk, doet ze dat toch." José: "Ik probeer ze mee te geven dat de kerk ook leuk kan zijn." Ingrid: "Mijn kinderen vinden het gewoon niet leuk."

De gespreksgroep. Ze zouden het zeker aan andere kerkgemeentes willen adviseren. Begin met een klein groepje, zeggen ze. Niet te groot, want dan valt de intimiteit weg. Ilse: "Je kunt gerust na het koffiedrinken zeggen: zijn er nog meer mensen die een keer bij iemand thuis wil doorpraten over dit thema?, en klaar ben je".

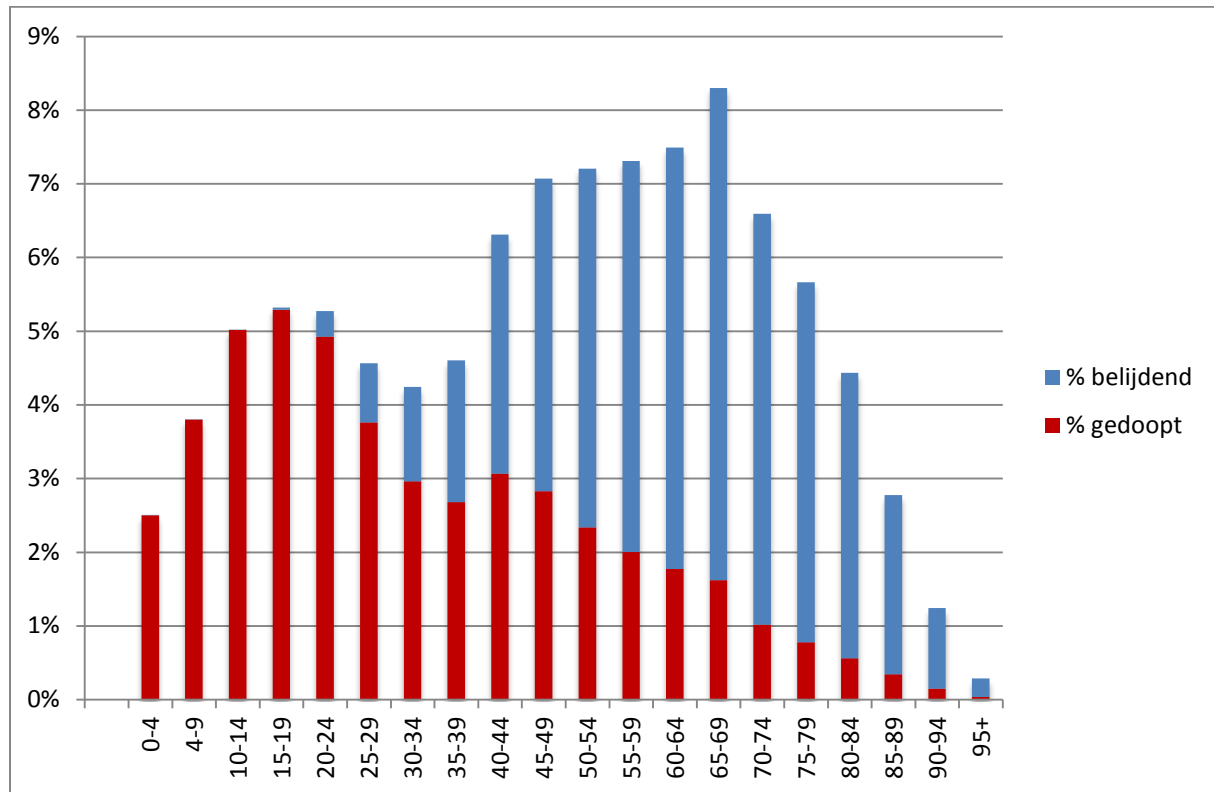
De dames eindigen de avond met de kaarsjes. Normaliter doen ze dat aan het begin van de avond. Eén grote kaars brandt al, waxinelichtjes liggen er om heen. Eén voor één staan ze op. "Ik brand een kaarsje voor mijn tante." "Ik brand een kaarsje voor mijn moeder." De avond wordt in stilte afgesloten. Het is half elf. "Ik sta morgen weer om zes uur naast mijn bed."

De kerk in grafieken: berg en dal

Klopt het dat er sprake is van een “gat” in de kerk? Die vraag kunnen we beantwoorden op basis van de demografische gegevens uit de ledenadministratie van de Protestantse Kerk. We hebben deze gegevens opgevraagd voor de gemeentes die de enquête hebben ingevuld en voor Drenthe, Friesland, Groningen en Overijssel en Noordoost-Nederland als geheel. Daar komt een duidelijk beeld naar voren.

Als we de gegevens naast elkaar zetten blijkt inderdaad dat mensen in de leeftijd van 25 tot 40 jaar veel minder vertegenwoordigd zijn in de Protestantse Kerk in Nederland. Dat blijkt uit de cijfers van de ledenadministratie voor het aantal gedoopte en belijdende leden van de wijkgemeentes.

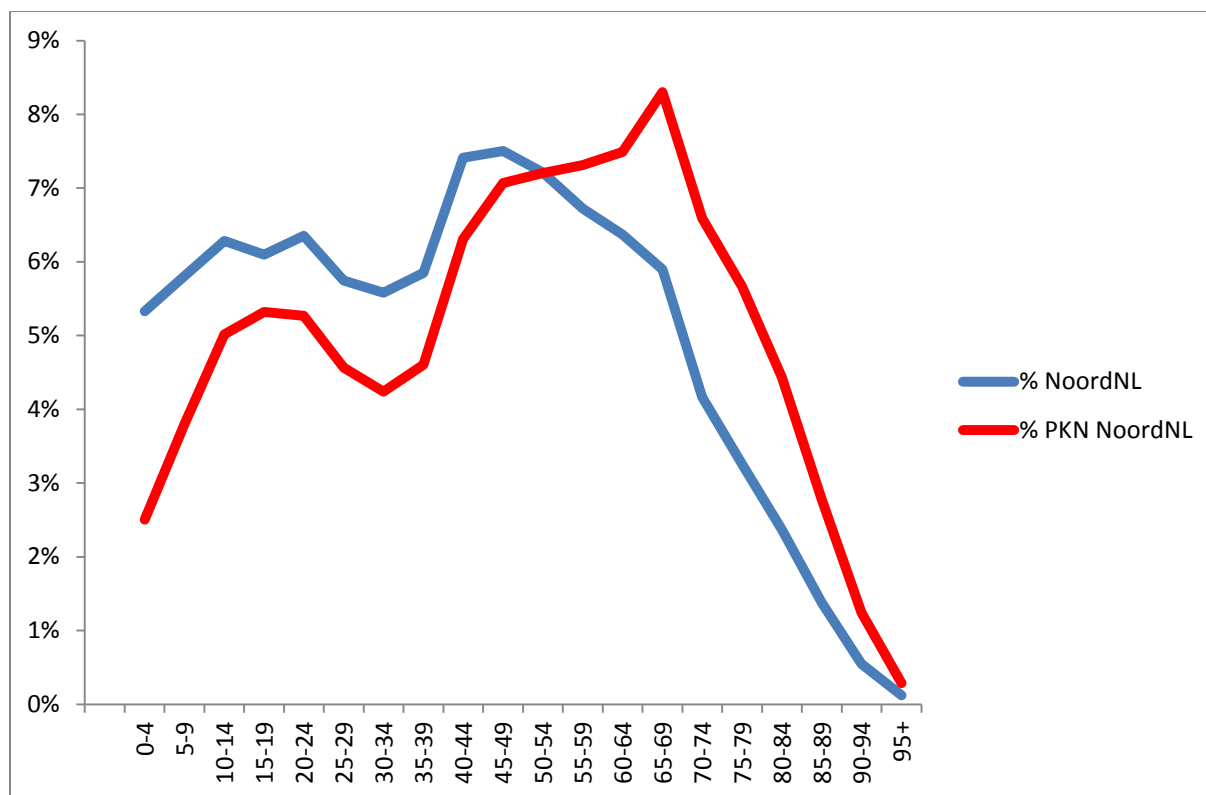
Demografisch profiel van de Protestantse Kerk in Noord-Nederland

Het gemiddelde profiel van Noordoost-Nederland laat duidelijk een dip zien voor het aantal leden van 25 tot 40 jaar. De grootste leeftijdsgroep in de kerk wordt gevormd door 60 tot 69 jarigen, die meer dan 15% van de Protestantse Kerk in deze regio uitmaken. In generaties gesproken gaat het hier om de babyboom generatie, die geboren is in de jaren 1945 tot 1955. In de categorie 30 tot 34 zijn de helft minder mensen. Dat is typerend voor heel veel PKN gemeentes: zij hebben een “berg” van 55+ en een “dal” van twintigers en dertigers.

De relatie met demografie van Noord-Nederland algemeen

Voordat we alleen maar *kerkelijke* verklaringen gaan geven voor het ontbreken van de middengeneratie in de kerk is het de moeite waard eens te kijken naar de bredere demografische situatie in Nederland. En die is verhelderend, zoals blijkt uit onderstaande grafiek.

De blauwe lijn is het demografische profiel van Noordoost-Nederland in het algemeen. De rode lijn geeft het ledental (doopleden en belijdende leden) van de Protestantse Kerk.

Wat opvalt, is dat er sowieso minder dertigers en veertigers zijn in Noordoost-Nederland. En overigens ook in heel Nederland. In Noordoost-Nederland zijn procentueel iets minder mensen van de middengeneratie dan in heel Nederland. Vermoedelijk zoeken deze mensen hun heil in de Randstad, maar dat verschil is niet zo heel groot. Wat belangrijk is om te concluderen, is dat het middengeneratie ‘probleem’ van de Protestantse Kerk ook te maken heeft met demografische ontwikkelingen in Nederland als geheel.

Toch blijkt uit deze grafiek dat het ‘middengeneratieprobleem’ voor de Protestantse Kerk groter is. Je ziet in de grafiek dat het gat van de middengeneratie voor de kerk een stuk dieper is. En de top van 65 – 69 jarigen veel hoger. Er zijn bijna twee keer zoveel zestigers als dertigers in de Protestantse Kerk, terwijl in geheel Noordoost-Nederland de leeftijdsgroepen ongeveer even groot zijn.

In de rode lijn zien we ook een kleine berg voor de 10 tot 19-jarigen en een diep dal voor de groep van 0 tot 4 jarigen. Opmerkelijk is dat deze berg en dit dal veel minder sterk terug zien zijn in het algemene demografische profiel van Nederland.

Kijk maar eens naar de 10 tot 19-jarigen. In de PKN behoort rond de 5% tot deze groep. Voor heel Noordoost-Nederland gaat het om 6%. Niet een groot verschil, dus. Kijken we naar de groep 0 tot 4, dan zien we een heel ander beeld. Ongeveer 2,5% van de leden van de PKN behoort tot deze

leeftijdscategorie. In heel Noordoost-Nederland gaat om iets meer dan 5%. Hier is dus wel een groot verschil.

De crisis van de babyboomers

Het ontbreken van twintigers en dertigers in de lidmaatschapscijfers van de kerk is opmerkelijk. De dertigers van nu zijn namelijk de kinderen van deze babyboomers.¹ Je zou verwachten dat deze “berg” aan kerkleden ook een nieuwe berg van kinderen van deze kerkleden zou veroorzaken. Het tegendeel is echter het geval. Hier tekent de (kerkelijke) crisis van de babyboomers zich duidelijk af.

Iets anders dat opvalt, is de tweede, kleinere berg bij de 10 tot 19 jarigen, en een nog dieper dal voor de 0 tot 4 jarigen. Waarom daar nou opnieuw een berg en een dal te vinden is, was een vraag waar wij in eerste instantie geen antwoord op hadden. Totdat we beseften dat het Bijbelse adagium “tot in het derde en vierde geslacht” hier opgaat. Het cohort van 0 tot 10 jaar wordt namelijk gevormd door de kleinkinderen van de babyboomers. Dit tweede dal is waarschijnlijk een naijleffect van de secularisatiegolf die plaatsvond in de jaren zestig en zeventig.

Helaas geeft ons onderzoek geen duidelijkheid over wat er precies gebeurd is tussen deze generaties. Wel denken we dat hier een sleutel ligt tot de problematiek die nu in de kerken gevoeld wordt. In het afsluitende hoofdstuk van dit rapport zullen we hierop door gaan, in het bijzonder op het belang van geloofsoverdracht, want het lijkt erop dat hier iets is misgegaan.

Belijdenis en doop

Het hiervoor ontstane beeld wordt nog duidelijker als je kijkt naar de verhouding doopleden en belijdende leden. Bij ouderen vanaf 50 jaar is de overgrote meerderheid van de mensen belijdend lid. Bij 20 tot 39 jarigen is dat beeld andersom: daar is de (grote) meerderheid dooplid. Pas bij de leeftijdscategorie 40 tot 45 zijn er ongeveer evenveel belijdende leden als doopleden. Het gebruik van vroeger dat je als dooplid vrij automatisch in je tienerjaren belijdenis doet, gaat dus niet meer op voor jongere generaties.

En dan hebben we het nog niet gehad over *kerkbezoek*. De cijfers uit de administratie gaan namelijk over lidmaatschap. Aangezien in de regel belijdende leden actiever zijn in de kerk (en je belijdenis ook als een vorm van participatie in het kerkelijke leven zou kunnen zien) zou men verwachten dat er niet alleen meer ouderen in de kerk zijn, maar dat deze ook actiever zijn. En vice versa dat er nog minder twintigers en dertigers actief zijn.

We moeten hieruit niet al te snel de conclusie trekken dat kerkbezoek op zichzelf niet meer aantrekkelijk is voor twintigers en dertigers. Hoewel we geen cijfers hebben verzameld over kerkbezoek, blijkt uit de enquête dat veel kerken weinig twintigers en dertigers op zondagochtend in de kerk zien.

¹ Voor de precisie: niet alle kinderen van babyboomers vallen in dat leeftijdscohort. De gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind was in de jaren zeventig 24 jaar (bron: CBS statline). Dat betekent dat de eerste kinderen van de babyboomers rond 1969 geboren werden. Deze worden in 2014 45 jaar en vallen dus buiten de dertigers categorie. Daar tegenover staat dat veel babyboomers geboren in 1955 ook nog na hun dertigste kinderen kregen. Deze kinderen werden geboren eind jaren '80 en zijn nu dus achter in de twintig. Generaties zijn nooit precies te markeren...

Maar uit onze enquête (zie verder in dit rapport) blijkt ook dat er in veel kerken een ‘harde kern’ van actieve twintigers en dertigers is. Deze kern is juist wel kerkelijk erg betrokken. Tegelijkertijd is het belangrijk te realiseren dat uit de eerdergenoemd 29% van kerkverlating onder twintigers en dertigers in de periode 2005-2011 ook een derde bestond uit belijdende leden.

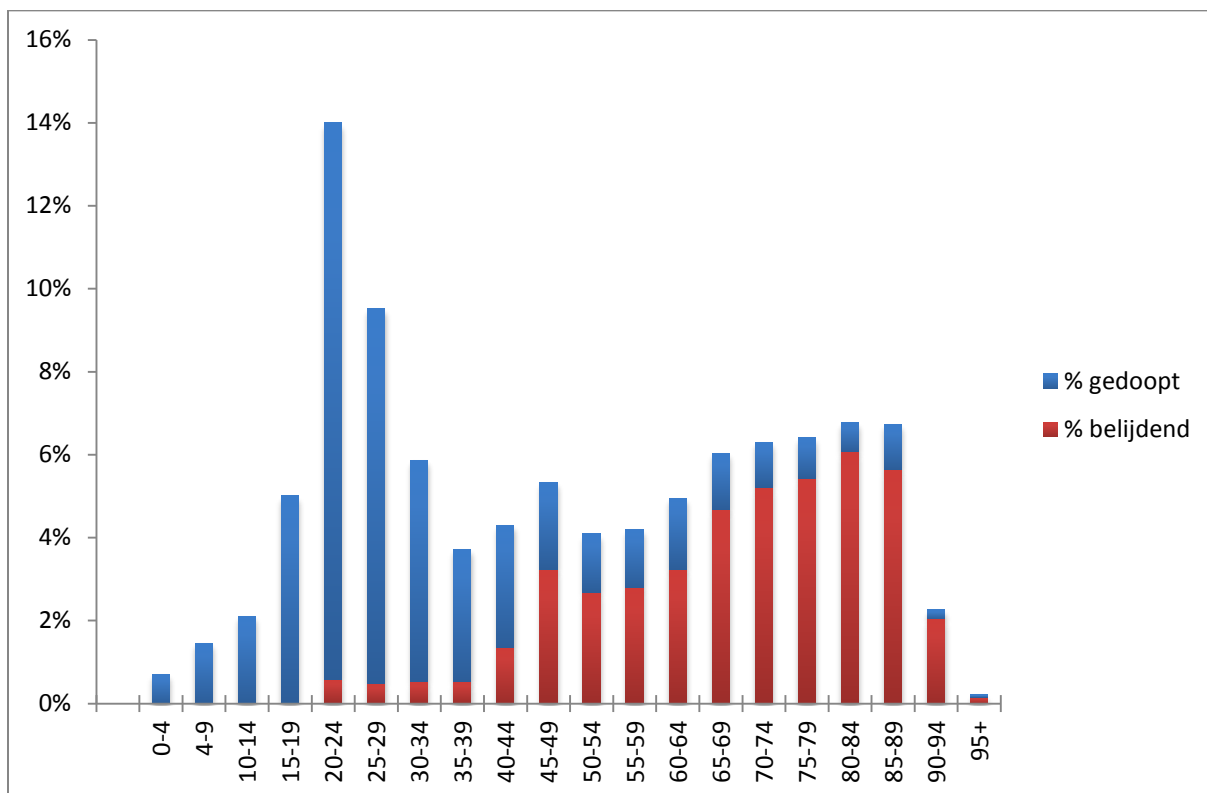
Uit het onderzoek van Dorothée Berensen - Peppink bleek dat er wel animo is voor activiteiten of bijzondere kerkdiensten op zondagmiddag of avond. Door de drukke werkweek of uitgaan blijkt uitrusten op zondagochtend belangrijk voor twintigers. Vermoedelijk ligt het aan een combinatie van het tijdstip en de invulling van veel reguliere ochtenddiensten.

Kortom, er is een gemixt beeld als we letten op daadwerkelijke betrokkenheid bij het kerkelijke leven. Wel staat als een paal boven water dat belijdenis doen voor jongere generaties geen vanzelfsprekendheid meer is.

Andere demografische profielen

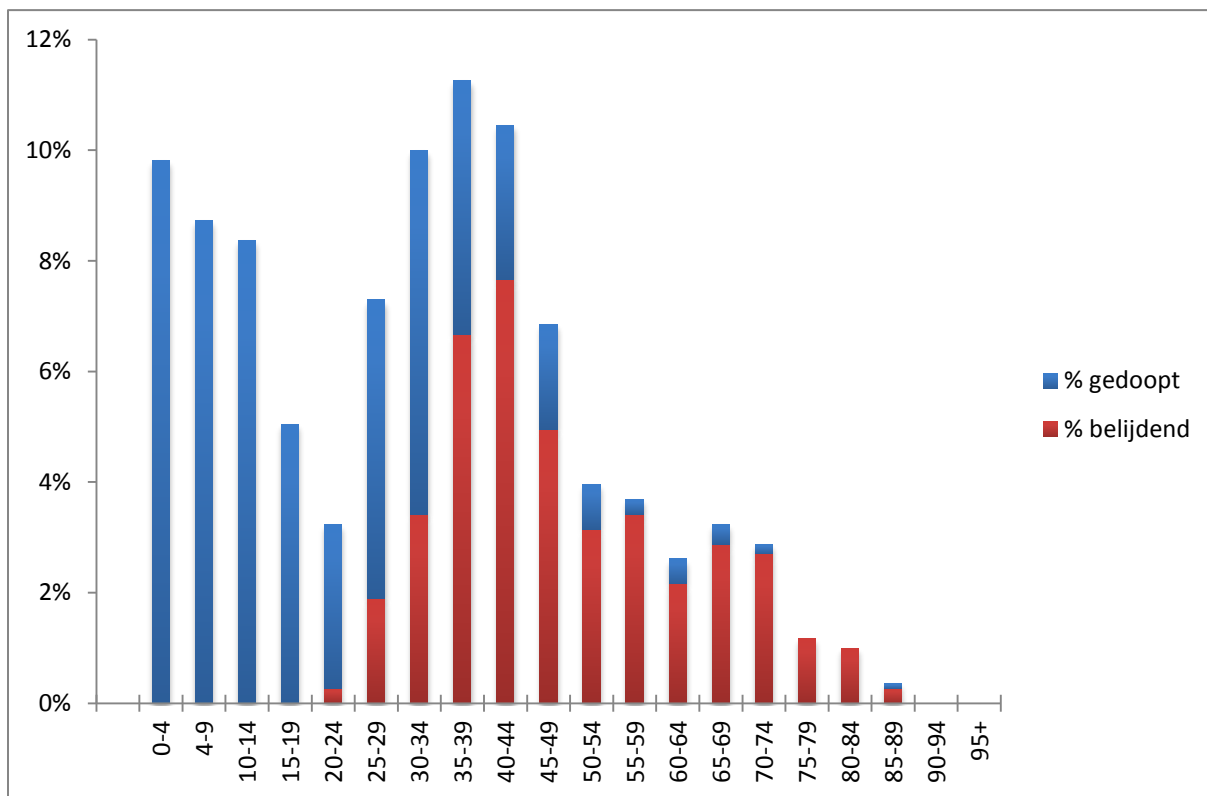
Het algemene demografische profiel van Noord Nederland laat duidelijk het “gat” van de twintigers en dertigers te zien. Toch zijn er per gemeente flinke verschillen te merken. Het is belangrijk om te beseffen dat elke kerkelijke gemeente anders is. Eventueel beleid zou hier ook op aangepast moeten worden.

Hier is bijvoorbeeld het profiel van een typische studentenstad, in dit geval een van de wijkgemeentes in de stad Groningen:

Hier is zeker geen sprake van dip in de middengeneratie, maar een top bij de twintigers. Dit is natuurlijk een gevolg van de vele studenten die in de stad verblijven. Dat betekent overigens niet dat deze studenten ook in de Protestantse Kerk te vinden zijn. De actieve mensen in veel Groningse wijkgemeentes zijn, net als bij plattelandsgemeentes vaak 55-plussers. Overigens weten we uit verhalen van onze eigen studenten die kerkelijk actief zijn in deze stad en / of daar onderzoeken hebben gedaan dat er verschillende gemeentes uit de evangelische hoek zijn die wel veel studenten trekken. In ieder ligt hier een uitdaging voor kerkelijke gemeentes in de studentensteden: hun probleem is niet zozeer dat twintigers ontbreken. Hun uitdaging is het ontwikkelen van een aanbod dat op zoekende twintigers is afgestemd.

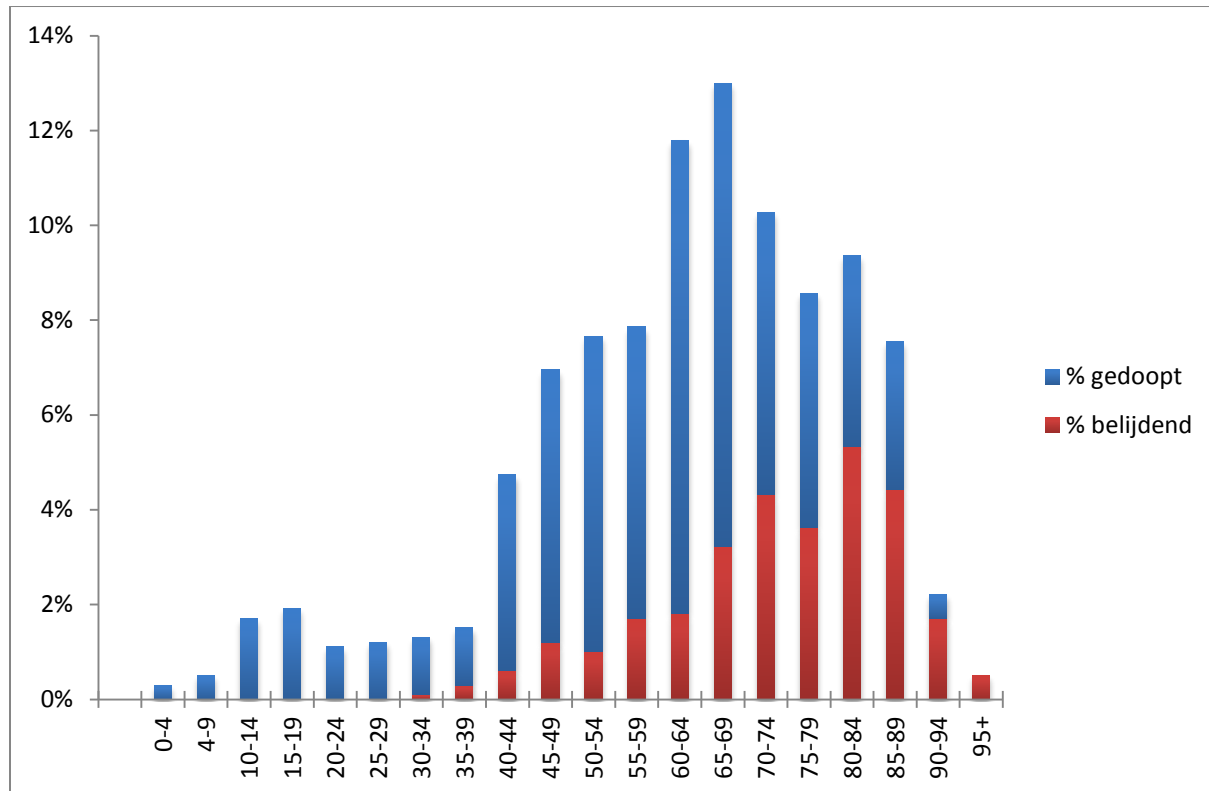
Hieronder een grafiek van een Protestantse Gemeente in een nieuwbouwwijk:

Hier zijn juist de dertigers de grootste leeftijdsgroep. Ouderen zijn er veel minder. Ook de groep 0 – 4 jarigen is groot. Alleen twintigers zijn er duidelijk minder. In nieuwe nieuwbouwwijken (gebouwd na 2000) wonen juist relatief veel dertigers en veertigers. Dat is ook in de kerkelijke statistieken terug te zien. Net als de studentensteden ligt hier de uitdaging niet in de aanwezigheid van dertigers, maar in het creëren van een relevant aanbod. Het wordt vaker gezegd, en bleek ook uit de enquête, maar kinderen kunnen hier een belangrijke link met de kerk vormen.

En tenslotte het demografische profiel van een vergrijsde plattelandsgemeente in Drenthe. Hier ontbreken de generaties onder de 40 jaar vrijwel volledig. Opvallen is hier het grote aantal doopleden t.o.v. het aantal belijdende leden, ook bij ouderen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de vrijzinnig-

hervormde traditie waarbinnen deze gemeente zich bevindt, waarbij betrokkenheid bij de kerk zich lang niet altijd automatisch vertaalt in belijdenis doen.

Kortom, het maakt nogal uit waar je als kerkelijke gemeente staat voor de mate waarin de twintigers en dertigers een 'probleem' vormen. De statistieken van elke afzonderlijke gemeente helpen om inzichtelijk te maken waar er kansen en uitdagingen liggen voor wat betreft de focus die het beleidsplan zou kunnen hebben. In de stadsgemeente lag er uitdaging voor de grote groep twintigers in de kaartenbak, in de nieuwbouwwijk voor dertigers en hun kinderen en hier in deze plattelandsgemeente ligt de uitdaging in het aanbod voor veertigers en wellicht ligt hier juist de kans ook de groepen daarboven handvatten aan te reiken om binnen familieverband het intergenerationale geloofsgesprek te stimuleren.

Intermezzo 3 - Dominee in een studentenstad

Sjaak van den Berg is dominee in de Groningse Martinikerk. Twintigers en dertigers willen graag gezien worden, denkt hij.

“Vijftien jaar geleden was deze wijkgemeente behoorlijk vergrijsd, totdat een klein groepje studenten aansluiting vond. Er werd een speciale kring voor ze in het leven geroepen, Noorderlicht geheten. Noorderlicht bestaat nog steeds. Eens in de twee weken komen mensen in diverse leeftijdsgroepen bij elkaar. De groepen gaan van twintig jaar tot 65 jaar. Het hielp destijds om een hechtingsplek te creëren voor deze jonge mensen die in de overgangsfase van studie naar werk terecht waren gekomen. Het had denk ik iets van een zwaan-kleef-aan-effect: langzaamaan kwamen er meer jonge mensen.

Tegenwoordig is meer dan de helft van de gemeente jonger dan veertig jaar. Bij ons – in tegenstelling tot veel andere gemeentes – is juist de middengroep van veertig tot zestig jaar wat schaarser aanwezig. Het is een trend hier in Groningen om langer in de stad te blijven na de studie. En Groningen is een studentenstad. Ook gezinnen blijven plakken. Dat is te merken aan de gemeente, die daardoor aan het ‘vergroenen’ is.

Ik kan er niet helemaal precies de vinger achter krijgen waarom de ene gemeente wel jongeren trekt en de andere niet. Maar ik denk dat een sterke intrinsieke motivatie één van de belangrijkste redenen voor twintigers en dertigers is om te blijven aanhaken. En dat heeft vooral te maken met inhoud. Twintigers en dertigers houden niet van slappe verhaaltjes. Ze vinden het prettig dat de hoofdlijnen van het evangelie aan bod komen en dat die relevant wordt gemaakt. Voor zichzelf maar ook voor de samenleving. Dat het hun eigen leven raakt en dat van de samenleving. Ik probeer als dominee woorden aan te reiken die helpen bij hun werk bijvoorbeeld. Maar probeer ook te vertalen hoe het evangelie het leven kan kleuren tijdens de studententijd. Of we hebben het over praktische zaken als het uitgeven van geld.

Daarnaast is het belangrijk dat twintigers en dertigers – en veertigers denk ik ook - het gevoel hebben dat ze gezien worden en dat ze ruimte in mogen nemen. Ze willen serieus genomen worden door de gemeente. Ook in hun kritiek, hoe klein ook. Ze vinden het fijn iets te kunnen sturen, als ze dat willen. Daarin geef ik ze de ruimte. Een voorbeeld: de Noorderlicht-kringen werken heel goed. Toch kreeg ik laatst een mailtje van iemand die de kringen te groot vond. Daarnaast mailde ze: ‘Ik ervaar de overgang van de studentenvereniging naar het werk in de wijkgemeente als een gat’. Het is misschien maar een kleinigheidje, maar ik neem dat soort dingen wel serieus. Een gemeente zijn is ook een kwestie van samen zoeken. Volgens mij is de houding van afhankelijkheid daarin de sleutel. Dus dat je als kerkbestuur en als dominee niet eigenwijs bent, zo van ‘zo doen we het’, of juist wanhopig ‘het wordt allemaal maar minder’. Soms gaat het een beetje schuren. Als je dan gekwetst reageert, houdt het op.

Ik zit op Facebook. Het is soms misschien een oppervlakkig medium maar het heeft iets laagdrempeligs. Ik zie wel eens een privéberichtje voorbij komen. Bellen is voor veel jonge mensen onprettiger. Een vraag via Facebook stellen is voor hen gemakkelijker en daarom is het een nuttig medium.”

Enquête: de succesverhalen & de uitdagingen

Naast de demografische gegevens en het onderzoek naar dorpse twintigers vormt de enquête het derde belangrijke deel van het onderzoek. Dit hoofdstuk bevat onze belangrijkste conclusies op basis van het enquêtemateriaal.

De enquête bevestigt in grote lijnen het beeld dat ook al oprees uit vorige onderzoeken en uit de focusgroepgesprekken die wij aan de start van het onderzoek hielden. Predikanten, kerkelijk werkers, gemeenteadviseurs en andere betrokken mensen maken zich niet voor niets druk om de middengeneratie.

Maar er zijn een aantal verrassende details uit de enquête te halen die het beeld scherper maken.

Een caveat bij het lezen van de volgende conclusies: wat u leest zijn de conclusies *gezien door de bril van kerkelijk actieve mensen*. De enquêtes zijn veelal door kerkenraadsleden, predikanten of betrokken gemeenteleden ingevuld. In deze enquête hebben we niet twintigers en dertigers zelf gevraagd naar hun betrokkenheid. Deels is dit al gebeurd bij het onderzoek van Dorothée Berensen - Peppink naar twintigers (zie eerder in dit rapport). Bovendien waren we ook benieuwd naar het perspectief vanuit de kerken.

1. Er is een actieve kern van twintigers en dertigers met daaromheen een grote passieve schil

Wij vroegen de respondenten om in eigen woorden de betrokkenheid van twintigers en dertigers bij het kerkelijk leven te omschrijven. De omschrijvingen “zeer beperkt”, “redelijk” en “beperkt” betrokken vallen regelmatig in deze beschrijvingen, maar ook de omschrijving “zeer betrokken” valt regelmatig. Er lijkt een harde kern te zijn die erg actief is, en daaromheen een brede schil van twintigers en dertigers die wel voor leuke, inspirerende en uitdagende dingen te porren zijn, maar die niet regelmatig, laat staan wekelijks hun neus laten zien.

Typerende citaten:

“Je ziet hen niet wekelijks in de kerkdiensten, maar wel zo nu en dan.”

“Een kleine groep is zeer betrokken bij kerkdiensten, kindernevendienst, gespreksgroepen etc. De meerderheid is 'lid op afstand'.”

“We prijzen ons gelukkig met redelijk wat twintigers en dertigers. Maar numeriek zijn ze ruim in de minderheid. Gelukkig hebben we een goede kern van jonge mensen die zeer betrokken zijn.”

“Deze leeftijdsgroep is erg druk met werk, kinderen en sociale contacten, buiten de kerk. De zondag wordt gezien als enige dag dat er niets hoeft, dus als men al naar de kerk gaat dan is het niet regelmatig. De betrokkenheid is daardoor niet erg hoog. Daartegenover staat dat uit deze leeftijdscategorie op dit moment wel de meeste nieuwe werkgroep- en commissieleden worden geworven. Zo nu en dan taken uitvoeren voor de kerk vindt men geen probleem.”

2. Veel kerken weten niet zo goed hoe ze moeten aansluiten bij twintigers en dertigers

Natuurlijk passen veel kerken hun activiteiten voor de middengeneratie aan op wat er volgens hen bij deze groep leeft. Gevraagd naar hoe zij aansluiten bij de vragen en uitdagingen van twintigers en dertigers is verreweg het meest gebruikte middel: de gespreksgroep. Ook projecten en bijzondere diensten werden veel genoemd als activiteiten waarmee deze groep bereikt kon worden. In die zin is het geboden aanbod een aardige spiegel van wat de respondenten denken dat de behoefte is van deze generatie.

Het bevestigt het beeld wat ontstaan is tijdens het onderzoek onder de twintigers zelf, dat het aanbod voor de zoekende twintigers en dertigers ontbreekt in de kerk. Veel gespreksgroepen richten zich namelijk op de meer toegewijde twintigers en dertigers.

Opvallend was echter dat veel kerken aangaven niet echt te weten wat ze moesten doen. Verschillende respondenten gaven aan dat ze aan het onderzoeken waren wat ze zouden doen. Bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van het beleidsplan, door jongeren concreet te vragen of door een enquête te ontwikkelen.

3. Zowel de kerk als de jongeren krijgen de schuld

Gevraagd naar het waarom van het ontbreken van de twintigers en dertigers worden twee soorten antwoorden het meest gegeven: het ligt aan de jongeren zelf, of het ligt aan de kerk.

Bij de antwoorden waar het 'probleem' ligt bij de jongeren vallen zinnen als, "geen belangstelling", "geen behoefte", en vooral: "te druk." Een typerend citaat dat we in vele varianten tegen kwamen:

"De volheid en fragmentarisering van het leven. Naast baan, studie, sport, en gezin, familie, vrienden is er weinig tijd over voor kerkelijke activiteiten."

Toch is er ook iets met de kerk zelf mis. De kerk is niet "vernieuwend" maar vooral met zichzelf bezig. De liturgie spreekt niet meer aan, of de organisatie is te bureaucratisch. Er is geen aandacht voor jongeren. De respondenten, die allemaal betrokken kerkleden waren, sparen hun kritiek op de kerk niet:

"Men heeft nog wel de behoefte om over levensvragen en geloof van gedachten te wisselen. Maar het instituut kerk is daarbij niet meer de enige bron. Velen vinden gehoor bij vrienden of familie."

"Te weinig aansluiting van de traditionele diensten, ouderwetse manieren van kerk-zijn, die weinig raakvlakken hebben met cultuur en beleefwereld van deze generatie."

"Het besturende apparaat (synode, classis, kerkenraad etc.) is op afstand, log, bureaucratisch en beleidsmakers zijn vaak ouderen."

Naast deze twee antwoorden, wordt ook enkele keren het tijdsgewricht zelf ook als oorzaak genoemd. De samenleving is "te seculier" geworden. Of er is sprake van "Godsverduistering."

"Vroeger kon je met de stroom mee naar de kerk, nu ga je tegen de stroom in. Broers, zussen, vrienden, huisgenoten: ze begrijpen niet (en accepteren niet) dat je tijd aan de kerk besteedt."

En sommige mensen hebben gewoon geen idee. “Wist ik het maar!” was de uitroep op één van de enquêteformulieren.

4. Verbinding met kerk loopt via projecten

Natuurlijk is het niet alleen kommer en kwel. Er worden ook veel zaken genoemd die goed gaan. Wat als een rode draad door het materiaal loopt is dat de middengeneratie wel actief is, maar vooral op projectmatige basis. De betrokkenheid uit zich “zo nu en dan”, maar die betrokkenheid kan dan wel heel groot zijn.

Uit een open vraag waarin de respondent kon aangeven waar twintigers en dertigers wel betrokken waren bij het gemeentelven komt die momentane betrokkenheid ook naar voren. Het zijn vooral evenementen, activiteiten waar iets bijzonders gebeurt. Bovendien is deze groep, en dan met name de dertigers, veel betrokken bij activiteiten rond kinderen en jongeren. Een greep uit de activiteiten die door respondenten genoemd werden waar deze leeftijdsgroep wel betrokkenheid toont:

Activiteiten waar twintigers en dertigers warm voor lopen

ontmoetingsdiensten,
jeugddiensten,
Paaswake,
jeugdsociëteit,
autowasproject,
kinderkerstfeest,
bijzondere diensten,
jeugdkerk,
kamp,
muziekvereniging,
rommelmarkt,
World Servants,
EO jongerendag,
Reis naar Auschwitz,
openluchtdienst op het voetbalveld,
kerstwandeling.

5. Er is geen ei van Columbus

Uit de lange lijst blijkt wel dat er niet één oplossing is die het ‘probleem’ van twintigers en dertigers oplost. Er is niet één activiteit die in alle kerkelijke contexten en bij alle gelegenheden zal werken. Eerder is er een waaier aan dingen die op sommige momenten bij sommige kerken werkt en op andere momenten op andere plekken niet.

Dit wordt ook duidelijk uit deze vraag die we stelden: Welke concrete redenen ziet u voor een toenemende betrokkenheid van twintigers en dertigers in / rond uw gemeente? De vraag was bedoeld om op het spoor te komen wat de respondenten zagen als succesfactoren in hun beleid en activiteiten.

De breedte en reikwijdte van de vele verschillende antwoorden suggereren dat er geen speciale succesfactor is.

Uit de veelheid van antwoorden zijn wel een drietal dingen te distilleren die in het bijzonder belangrijk lijken.

- *Aansprekende mensen trekken aan.* Dit kunnen professionals zoals kerkelijk werkers, predikanten en jeugdwerkers zijn, maar ook gewoon mensen die binnen de gemeente een “luisterend oor” bieden voor deze generatie. Een respondent zag als reden voor succes “persoonlijk in gesprek gaan met deze leden en steeds laten blijken dat ze erbij horen.”
- *Er is behoefte aan sterke inhoud en heldere zingeving.* Hoewel we eerder zagen dat sommige respondenten somber zijn over in hoeverre jongeren nog geïnteresseerd zijn in religieuze onderwerpen, wordt ook verschillende keren genoemd dat een sterke inhoud, een goed geloofsgesprek, aandacht voor zingeving en de belangrijke zaken van het leven deze generatie juist ook aantrekt. Een citaat: “de inhoud is heel belangrijk, want daar willen ze wel meer van weten.”
- *Kernmomenten rond huwelijk en doop vormen contactpunt.* Toenemende betrokkenheid ontstaat vaak op de scharniermomenten van het leven. Voor deze generatie is dat natuurlijk vaak trouwen en kinderen krijgen.

Deze kernmomenten kunnen de eerste betrokkenheid bij de kerk vormen. De aansprekende mensen en de sterke inhoud lijken vervolgens cruciaal voor verdere groei in betrokkenheid.

Gedurende het voorbereidende proces voor het onderzoek, waar we spraken met mensen uit het veld – vooral predikanten en gemeenteadviseurs – werden we gewaarschuwd om het niet teveel over activiteiten te hebben. Een van de gemeenteadviseurs verwoordde het zo: “Wij willen zo graag ‘doen’ en activiteiten organiseren en leuke dingen bedenken, terwijl ze denk ik niet goed doorhebben dat twintigers en dertigers echt in een andere tijd zijn opgegroeid.” Luisteren, gesprekken voeren en contact onderhouden zijn minstens zo belangrijk, aldus deze gemeenteadviseur.

De bovenstaande bevindingen suggereren dat het inderdaad niet zozeer de activiteiten zelf zijn die het succes maken. Het lijkt erop dat activiteiten werken als ze voortbouwen op of een uitdrukking zijn van een betekenisvolle relatie van twintigers en dertigers met de kerk.

Dit wordt verder ondersteund door de antwoorden op de vraag naar wat de beste communicatiemiddelen zijn om met de middengeneratie in contact te treden. De persoonlijke benadering, zij het *in real life* of via de telefoon of email werkt het best, althans volgens onze respondenten.

Top 5 beste communicatiemiddelen voor twintigers en dertigers

NB percentages voor communicatiemiddelen die “effectief” genoemd worden door de respondenten

1. Persoonlijk contact rond activiteiten (55%)
2. Persoonlijk contact in de vorm van huisbezoek (43%)
3. Email (33%)

4. Telefonisch contact (20%)
5. Kerkblad (20%)

Opmerkelijk is dat contact via sociale media als facebook en twitter niet bijster effectief geacht wordt, maar meer nog: vooral niet gebruikt wordt. Bijna de helft van de ondervraagde gemeentes gaf aan dat sociale media niet ingezet worden om deze doelgroep te bereiken.

6. Band met de kerk loopt vaak via kinderen

Als er één zaak is waar de middengeneratie wel een band met de kerk heeft, dan zijn dat de kinderen. Dat blijkt uit de antwoorden op deze vraag die we stelden: “Hoeveel twintigers en dertigers doen mee met of maken gebruik van onderstaande activiteiten?” Wij hadden hierbij een brede lijst met 19 activiteiten. De antwoordcategorieën waren: “Geen”, “Een enkeling”, “Sommigen”, “Redelijk veel”, “Veel” en “Deze activiteit wordt bij ons niet georganiseerd.” Dit waren de top 5 activiteiten:

Top 5 populaire activiteiten waar twintigers en dertigers op af kwamen of bij betrokken waren
NB percentages voor “redelijk veel” en “veel”.

1. Scholendienst (34%)
2. Doopgesprekken (27%)
3. Musicals (26%)
4. Uitvaarten (21%)
5. Gespreksgroepen (18%)

Dat kinderactiviteiten aantrekkelijk zijn past natuurlijk bij de leeftijdsfase van deze doelgroep. Musicals passen ook in het beeld van “zo nu en dan” (heel erg) betrokken zijn. Een verrassende vierde is uitvaarten. Hoewel een trieste zaak, zijn uitvaarten blijkbaar een levensmoment waarop kerken verbinding maken met mensen uit de middengeneratie.

Een specifiekere vraag naar de betrokkenheid van de middengeneratie bij kerkelijke werkgroepen en commissies versterkt het al geschetste beeld dat de middengeneratie vooral betrokken zijn bij kinderactiviteiten en bij projecten. De vraag luidde: “In welke van de volgende werkgroepen en commissies zijn twintigers en / of dertigers actief?” De respondenten konden kiezen uit 10 verschillende opties, waaronder een “anders” optie waarbij ze zelf iets konden invullen. De top 5 van meest genoemde commissies en werkgroepen waar twintigers en dertigers in actief zijn:

Top 5 werkgroepen & commissies waarin twintigers en dertigers actief zijn

1. Kinderwerk (89%)
2. Jeugdwerk (84%)
3. Kortlopende projectgroepen (57%)
4. Kerkenraad (54%)
5. Diaconie (46%)

Wat opvalt is dat kerkenraad en diaconie ook in de top 5 staan. Dit betreft waarschijnlijk de twintigers en dertigers uit de kleine, maar actieve harde kern. Een aanwijzing dat wellicht de toegewijde twintigers

en dertigers bereikt worden met het aanbod van de kerk, maar dat er kansen liggen voor aanbod voor een veel grotere groep zoekers of hen die op enige afstand meeleven.

Concluderende bevindingen

De bovenstaande hoofdstukken bevatten een schat aan informatie over twintigers en dertigers in de kerk die hier niet zomaar even samengevat kan worden. Mensen die naar inspiratie zoeken om deze generatie(s) dichter bij het kerkelijk leven te betrekken, zullen – is onze hoop – hier verschillende interessante gezichtspunten en belangwekkende conclusies uit halen. Het doel van dit laatste hoofdstuk is om nog een aantal zaken hier uit op te lichten en te verbinden met bredere godsdienstsociologische en praktisch-theologische discussies.

Crisis in de geloofsoverdracht?

Wat volgens ons een van de meest verrassende uitkomsten van het onderzoek is dat in de statistieken van de Protestantse Kerk de religieuze crisis van de jaren '60 zo duidelijk doorwerkt². En dan niet zozeer in het aantal babyboomers dat afscheid heeft genomen heeft van de kerk (want daar zijn er dus nog heel veel van in de kerk), maar vooral het lage aantal dat lid is. Het lijkt erop dat er een *crisis in de geloofsoverdracht heeft plaatsgevonden*. Deze crisis zet zich ook door – hoe Bijbels – van 'geslacht op geslacht'. Er zijn namelijk ook duidelijk minder kleinkinderen van de babyboomers in de kerk te vinden.

Dat er sprake is van een crisis in de geloofsoverdracht is overigens, moeten we benadrukken, een *aanname*. Uit onze cijfers blijkt namelijk nergens direct dat er iets op dat vlak is misgegaan. We zien alleen twee dalen in kerkelijke betrokkenheid (in de leeftijdscohorten 30 – 40 jaar en 0 – 10 jaar) die je op grond van de berg in het aantal babyboomers niet zou verwachten, eerder het tegendeel. Bovendien is er in deze periode heel veel gebeurd, en moeten we voorzichtig omgaan met het noemen van één factor van belang. Religieuze socialisatie is een proces waarbij allerlei partijen een rol spelen – ouders, *peers*, scholen, media, de kerk – en zelfs iets ongrijpbaars als "culturele verandering" kan een grote rol spelen in de manier waarop nieuwe generaties zich het geloof toe-eigenen. Toch is deze aanname niet zomaar uit de lucht gegrepen. Het sluit aan bij nieuwe theorieën over het proces van secularisatie, in het bijzonder die van de Britse godsdienstsocioloog Callum Brown (2009, 2^e editie) en de Nederlandse historicus Peter van Rooden (2004).

De studie van Brown *Death of Christian Britain* werd al snel na publicatie een spraakmakend werk. Anders dan veel theorieën over secularisatie, waarin een afnemende kerkelijke en religieuze betrokkenheid wordt gezien als een proces van decennia of zelfs eeuwen, beschouwt Brown de jaren '60 als een kantelpunt. Of om preciezer te zijn 1963, niet geheel ontoevallig ook het jaar waarin de *Beatlemania* begon. In deze periode werden de eerste babyboomers volwassen. Iemand die in 1945 geboren was, het eerste jaar van deze generatie, werd in 1963 achttien jaar.

Brown concludeert aan de hand van een uitgebreide studie van ondermeer brieven dat in deze jaren een culturele revolutie ook in het religieuze discours plaatsvond. "The generation that grew up in the

² Volgens de socioloog Joep de Hart (persoonlijke communicatie) is de crisis van de jaren '60 niet zozeer een crisis die aan de periode zelf gerelateerd is, maar is er sprake van een cohortfenomeen. Dat betekent dat de religieuze en culturele veranderingen zich vooral bij babyboomers hebben voorgedaan en veel minder bij oudere generaties die deze periode ook meegemaakt hebben. In menig opzicht zijn de mythische jaren '60 vooral wat het bijvoeglijk voornaamwoord al aangeeft: een mythe. Veel veranderingen die worden geassocieerd met dat tijdvak deden zich pas na 1970 gelden

sixties was more dissimilar to the generation of its parents than in any previous century. ... the churches have become increasingly irrelevant in the new cultural and ethical landscape.” (Brown 2009, 190, 191).

De ontwikkeling van de consumptiemaatschappij, de veranderingen in de rol van de vrouw, de tweede feministische golf, de groei van de populaire muziekcultuur, de opkomst van de televisie en nog meer van deze zaken droegen bij aan een snelle ineenstorting van het voorheen zo vanzelfsprekende, gedeelde christelijke discours.

De Nederlandse historicus Peter van Rooden vertelt een vergelijkbaar verhaal over Nederland. Hoewel hier de religieuze ontwikkeling in de 19^e en 20ste eeuw heel anders verliep, kende ons land een zelfde culturele revolutie in de jaren '60. Van Rooden spreekt hier van een ontdekking van het “reflexieve en expressieve zelf”. Tegen deze plotselinge omdraaiing van de manier waarop mensen zichzelf begrepen was het Nederlandse christendom niet bestand. Dat was namelijk bij uitstek niet reflexief, maar bestond vooral uit vanzelfsprekende rituelen en gewoontes die het hele leven doordrenkten. In de woorden van Van Rooden: “Al de ontwikkelingen die in de jaren zestig plaatsvonden, deden de bronnen van het reflexieve en expressieve zelf rijkelijker vloeien. (...) De logica van de nieuwe praktijken die de opkomst van het expressieve en reflexieve zelf mogelijk maakten en oplegden vormde een groot contrast met de aard van het Nederlandse christendom zoals dat bestond voor 1960. Dat berustte immers juist niet op een reflexief en expressief zelf, maar bestond in collectieve en vanzelfsprekende rituelen.” (Van Rooden 2004, 547 – 548)³.

Er zijn nogal wat bezwaren in te brengen tegen de ideeën van Brown en Van Rooden. Het is nogal een boude bewering van Van Rooden dat het geloof van oudere generaties bestond uit collectieve en vanzelfsprekende rituelen. Alsof er toen geen reflexieve en bewuste toe-eigening van het geloof bestond. Ook op Brown is de nodige kritiek gekomen waarbij (met cijfers onderbouwd) gewezen wordt op de langdurige seculariserende trends. Maar toch wijzen deze wetenschappers ons erop dat er iets gebeurd is met de generatie die in de jaren '60 groot werd.

Wat heeft dit voor gevolgen voor de manier waarop we tegen de twintigers en dertigers ‘problematiek’ aankijken?

Allereerst is het niet de bedoeling om de babyboomers ook nog de schuld te geven van de secularisatie – nadat ze recentelijk ook al in het beklagdenbankje zijn gezet van de financiële crisis, de ecologische crisis en de problemen met de pensioenen voor toekomstige generaties. *Het belangrijkste lijkt ons om het ontbreken van twintigers en dertigers in de kerk niet alleen te zien als iets waarvan de oorzaak alleen bij de twintigers en dertigers zelf ligt.* Natuurlijk bepaalde kenmerken die zich mogelijk moeilijk verdragen met de huidige vormgeving van kerkelijkheid, maar we moeten vooral kijken naar de *dynamiek tussen deze generaties.*

³ Van der Meulen (2003) maakt een vergelijkbaar punt. Op basis van een onderzoek naar beelden van God en kerk van babyboomers verbaast hij zich erover dat deze generatie het zo vaak over “moeten” en “schuld” heeft. “Het lijkt er niet op dat de kerken waarin babyboomers groot geworden zijn inspirerende plaatsen van authentieke spiritualiteit waren.”

Wat is er bijvoorbeeld gebeurd in de overdracht tussen deze generaties? Wie vaker kerkelijk betrokken babyboomers (en mensen van eerdere generaties) spreekt, weet dat dit een gevoelig punt is. Ouderen hebben vaak een gevoel van falen over het feit dat hun kinderen niet meer geloven of niet meer naar de kerk gaan. Hier speelt ook mee dat er mogelijk al iets spaak gelopen is in de geloofsoverdracht van de ouders van babyboomers. Zij hebben namelijk hun kinderen mogelijk opgevoed met een niet-reflexieve vanzelfsprekendheid van “zo hoort het” en zo ook babyboomers niet geleerd om hun geloof te herdefiniëren in een veranderend tijdsgewricht.

Daarnaast speelt er ook nog iets anders. Belangrijk is om te beseffen dat op dit moment vaak de actieve 55-plussers het voor het zeggen hebben in de kerk. Omdat er minder dertigers en twintigers zijn, en deze ook nog eens minder actief zijn, wordt de kerk vaak gerund door de oudere generaties. Dat kan de sfeer bepalen en het gevoel van twintigers en dertigers versterken dat ze er niet bij horen. Denk aan de liturgie, de manier waarop beslist wordt (vergaderen!), de sfeer in de kerk, de financiële onderbouwing van de activiteiten (welke activiteiten krijgen de voorkeur?), het soort onderwerpen dat in leerhuizen en gemeenteavonden aan de orde komt etc. Wij hoorden in gesprekken bijvoorbeeld dat er de neiging bestaat om bij wijze van spreke vanaf de berg de twintigers en dertigers te bezien en te denken: ‘waar blijven die jongeren toch?’.

Het is bemoedigend dat uit de enquête blijkt dat er in kerkenraden vaak ook twintigers en dertigers actief zijn. Zij beïnvloeden in veel plaatsen dus mede het beleid. Maar toch zal een groot en actief reservoir aan 55-plussers de vormgeving van het kerkelijke leven sterk beïnvloeden. Niets ten nadele van de actieve oudere vrijwilligers, maar kerken zullen zich terdege bewust van deze dynamiek moeten zijn.

De vooravond van de tweede secularisatiegolf

Er is nog een andere belangrijke conclusie die wij moeten trekken op basis van de demografische cijfers: *de Protestantse Kerk staat aan de vooravond van een tweede secularisatiegolf.*

In sommige kringen heerst de gedachte dat de secularisatie wel zo’n beetje over is. En zeker is in het laatste decennium religie weer nadrukkelijk op de publieke agenda gekomen. In de populaire cultuur op televisie en in de muziek nemen christenen een zelfbewuste positie in. Christenen lijken de schroom voorbij. Maar de Protestantse Kerk gaat nog moeilijke jaren tegemoet.

De komende tien, vijftien, twintig jaar neemt het aantal kerkleden fors af door sterfte. En daarvoor al zullen veel babyboomers minder actief worden door ouderdom en ziekte. Hun aantallen zullen niet ververst worden door mensen uit de jongere generaties: daar zijn gewoon veel minder van. Het gaat hier dus niet zozeer om het actief beëindigen van kerkelijke betrokkenheid. Veel mensen vatten secularisatie namelijk op als een proces waarbij mensen bewust afscheid nemen van kerk en geloof. En inderdaad kenmerkte dit de eerste secularisatiegolf vanaf de jaren '60. Deze secularisatiegolf kenmerkt zich echter door een langzaam verdwijnen van een grote groep mensen door ziekte en sterfte.

Het zal lastig worden om in de komende jaren kerkelijke activiteiten draaiende te houden. Veel kerkenraden merken nu al dat er tekorten zijn aan vrijwilligers om de voedselbanken, kosterschappen, jeugdcafeés, beleidscommissies en kerkenraden te bemensen. En dat terwijl er nu nog heel veel

actieve 55-plussers in de kerk aanwezig zijn. De uitdaging zal zijn om als kerk over kerkmuren heen te kijken, samenwerking te zoeken en niet in elke kerk alles draaiende willen houden. Beter is het te focussen op de prioriteiten in het beleidsplan van de plaatselijke gemeente - het liefst door een intergenerationeel team vastgesteld - en daarnaast samenwerking te zoeken om elkaar als kerken in de nabije omgeving te versterken. Een prachtig voorbeeld daarvan is het Engelse initiatief; "Building bridges of hope" (zie De Roest 2005).

Het is nu de tijd om te investeren in innovatieve kerkplekken

De andere kant is dat er nu nog veel kapitaal opgetast ligt in de berg met babyboomers: financieel kapitaal, de tomeloze inzet van de actieve 55-plussers en, misschien nog wel het belangrijkste, de wijsheid van mensen die al veel meegemaakt hebben.

De belangrijkste vraag voor dit moment lijkt ons: hoe kunnen kerken het kapitaal dat nu beschikbaar is inzetten voor de toekomst?

Nieuwe innovatieve kerkplekken

Volgens professor Henk de Roest denken mensen bij "kerk" al snel aan het kerkgebouw of aan de geloofsgemeenschap die op zondag samen komt. Maar er gebeurt natuurlijk meer dan wat er op zondag te zien valt. De Roest spreekt daarom liever van *kerkplekken*. De kerk ziet hij als een "configuratie van kerken en kerkjes, een netwerk van talloze soorten kerkplekken van verschillende signatuur." De kerk vormt zich, aldus De Roest, "telkens opnieuw in kerkplekken met een voorlopig karakter, waarbij gemeenten en parochies slechts één soort kerkplek zijn te midden van andere kerkplekken." (De Roest 2010, 150).

Activiteiten waar twintigers en dertigers zich buiten de reguliere kerk bezig houden met het bekwamen in vormen van geloof die bij hen passen kunnen van dit soort kerkplekken zijn. Net als bijvoorbeeld plekken van geloof en bezinning met ouderen in het verpleeghuis. En er zijn vele andere kerkplekken die de moeite waard zijn.

Bikker en Van Hierden trekken een vergelijkbare conclusie. Zij pleiten voor "ontmoetingsplaatsen".

"We moeten de omslag in denken maken van 'het werven van leden' naar het organiseren van plaatsen waar iets van het heil ervaren kan worden. We kiezen hier voor het woord 'oase'. De kerk bestaat uit oases om op verhaal te komen, tot rust te komen, energie op te doen, je te bezinnen op de levensvragen, anderen te ontmoet, om te zien naar anderen en de handen uit de mouwen te steken, om vreugde en verdriet te delen of God te aanbidden." (Bikker en Van Hierden 2012, 33).

Het punt is dat vertrouwde vormen van kerk zijn mogelijk in de komende jaren zullen blijven krimpen, maar dat er wel veel mogelijkheden zijn om innovatieve kerkplekken te ontwikkelen. De uitdaging is om verbindingen te creëren tussen traditionele kerken en innovatieve kerkplekken. En te bezinnen op de nieuwe mogelijkheden van het inzetten van pioniersplekken ook in de eigen omgeving van de traditionele kerk.

Nu is de tijd om het kapitaal dat nog opgetast ligt in de kerk in te gaan zetten voor deze innovatieve kerkplekken. En dan denken we ook nadrukkelijk aan financieel kapitaal. De neiging bestaat bij kerken om bestaande activiteiten zo lang mogelijk in de lucht te houden. Bezuinigingen worden gedaan volgens het kaasschaafprincipe: er wordt telkens van het bestaande wat afgehaald. De predikantsplek gaat van 0,8 naar 0,7 fte. De kerkenraad gaat terug van 20 naar 15 ambtsdragers. Van de drie kerkgebouwen wordt er één gesloten. Zinniger lijkt het om een investeringsmentaliteit te ontwikkelen. De vraag wordt dan: waar moeten wij de komende jaren in *investeren* om het kerkelijke leven duurzaamheid te geven? Dan bestaat de kans dat het geld dat en de tijd die nu besteed wordt langdurig vrucht zal dragen.

Het belang van bouwen aan intergenerationele relaties

Er bestaat een interpretatie van het bekende gezegde van Jezus over het opnemen van het juk dat toepasselijk lijkt voor de situatie waarin kerken nu voor staan. Het gezegde (uit Matteüs 11) luidt:

“Kom naar mij, jullie die vermoeid zijn en onder lasten gebukt gaan, dan zal ik jullie rust geven. Neem mijn juk op je en leer van mij, want ik ben zachtmoedig en nederig van hart. Dan zullen jullie werkelijk rust vinden, want mijn juk is zacht en mijn last is licht.” (uit: Nieuwe Bijbelvertaling).

Vaak wordt dit juk opgevat als een individueel juk. Denk aan een stok die op de schouder gelegd wordt waarmee je gemakkelijker een zware last, bijvoorbeeld twee emmers water, kunt dragen. Maar volgens een andere interpretatie (gevonden in Breen 2011) spreekt Jezus hier over een ossenjuk.

Ossen werden vroeger gebruikt om het land te ploegen. Boeren gebruikten ossen vaak in tweetallen. Een oudere, ervaren os werd dan naast een jongere os gezet. De jonge ossen hadden namelijk de neiging om te snel te lopen, waardoor ze het eind van de lange werkdag niet zouden halen.

Dit beeld kan ter inspiratie dienen voor 55-plussers die zich afvragen wat zij kunnen doen voor de toekomst van de kerk. Bouwen aan relaties met jongere generaties zou een goede keuze zijn.

Dit kan de vorm krijgen van een *intergenerationeel geloofsgesprek*. Als er inderdaad iets mis is gegaan in de geloofsoverdracht tussen de babyboomgeneratie en haar kinderen en kleinkinderen, dan is er nu nog steeds een goede kans om de wijsheid en inspiratie die deze generatie herbergt door te geven. Kerken zouden kunnen kijken naar vormen die dit faciliteren.

Een voorbeeld van een creatieve vorm van een 'intergenerationeel geloofsgesprek' is het initiëren van een 'rolling dinner', waarbij twintigers in groepjes van vier langs mensen van verschillende generaties gaan voor een drie gangen menu. Tijdens die gangen kan op creatieve wijze het geloof ter sprake worden gebracht door opdrachten. Er kan bijvoorbeeld door de gasten gevraagd worden naar de huwelijksbijbel doorgesproken over de huwelijkstekst voorin en welke rol deze speelt in het leven van de gastheer en gastvrouw. Bij volgende gangen kan bijvoorbeeld kaarten op tafel met een paar vragen en fotokaartjes behulpzaam zijn of een gesprek over het meest aansprekende (kerk)lied.

Ouderen zouden bijvoorbeeld een *coachende rol* kunnen spelen bij het ontwikkelen van nieuwe kerkplekken voor jongeren. De doelgroep van de kerkplek doet het werk dat nodig is zelf, maar wordt hierbij ondersteund door oudere vrijwilligers. Dit voorkomt het probleem dat we hierboven benoemden dat ouderen de zaak draaiende moeten houden waarmee zij hun stempel op het project zetten. Het voorkomt het verwijt 'zie je wel, ze komen toch nooit naar de kerk'. En het maakt gebruik van het menselijke kapitaal van de 55 plussers.

Maaïke Bikker en Nadine van Hierden geven in de aanbevelingen van hun rapport *Kerk en dertigers 2.0* ook aan dat dit het belangrijk is voor gemeentes om werk te maken van de ontmoeting tussen generaties. Zij stellen:

"In de voorlichting aan en advisering van gemeenten en kerk zal specifiek aandacht geschonken [moeten] worden aan cultuurverschillen tussen generaties en aan de betekenis daarvan voor de onderlinge ontmoeting en samenwerking." (Bikker en Van Hierden 2012, 35)

Uit het onderzoek van Berensen - Peppink bleek ook dat kerken net als gevestigde bedrijven erbij gebaat zijn om als intergenerationele (geloofs)gemeenschap te investeren in het samen zoeken naar de specifieke kracht van elke generatie. Zonder de vernieuwingsimpulsen van de jongere generaties houden bedrijven het meestal niet vol. De uitdaging zit er dus in om deze dynamiek van berg en dal juist op te zoeken, want voor twintigers en dertigers is 'stilstand gelijk aan achteruitgang', zo bleek ook uit het dertigersrapport van Bikker en Van Hierden:

"Stilstand is achteruitgang en dat zal de dertiger zich niet laten gebeuren. Als de omgeving niet uitnodigt tot ontwikkeling, dan is het met de loyaliteit gauw gedaan en zoekt men een andere stimulerender omgeving. En wat voor de werkomgeving geldt, geldt ook voor de geloofs-omgeving. Een omgeving, die kwaliteiten niet waardeert en een omgeving die tekorten niet benoemt of zelfs toedekt zijn beide voor de dertiger demotiverend." (Bikker en Van Hierden 2012, 19)

Het lijkt ons belangrijk bij dit alles om *rust te creëren*. Het is genoegzaam bekend dat twintigers en dertigers het druk hebben door ambitie, kinderen, dubbele banen en hoge verwachtingen op het gebied van persoonlijke ontwikkeling (zie Wijnants 2008). Maar ook de actieve 55-plusser kan al het werk van de kerk (en de kleinkinderen, en de zorg voor anderen en wat nog dies meer zij) ervaren als een zware last. Het is niet de bedoeling van dit rapport om een gevoel van falen op te wekken van 'we doen het nog steeds niet goed'. Dat werkt erg demotiverend. Het zal daarom helpen als we in de kerk systemen en processen bedenken waardoor er rust en ruimte komt en tegelijkertijd 'het land wel geploegd wordt'. We kunnen dus nog wel wat leren van de boeren uit Jezus' tijd.

Verlies niet het geloof in de jonge generaties

Ten laatste is het belangrijk om niet te vergeten dat de jongere generaties niet het geloof in de kerk verloren zijn. Misschien wel in de manier waarop de kerk op dit moment vormgegeven is. Maar niet zozeer in het idee van de kerk, namelijk als een plek waar gezocht kan worden naar verbinding, inspiratie en geloof.

Dorothee Berensen - Peppink constateert dat twintigers graag gezien, gewaardeerd en ingezet willen worden. De deelnemende twintigers aan het onderzoek waren blij persoonlijk benaderd en uitgenodigd te zijn voor het onderzoek. Door persoonlijke benadering, en ruimte om de creatieve gaven van jongere generaties in te zetten op een wijze die bij hen past, kunnen er meer twintigers en dertigers ingeschakeld worden in kerkelijke gemeenten.

Investeren in deze generaties kan bijvoorbeeld door het inzetten van missionaire kerkelijk werkers, die tijd krijgen om te focussen op deze generaties en het intergenerationele geloofsgesprek in de gemeente te stimuleren.

Kortom, wat ons betreft is het 'probleem' van de middengeneratie vooral een uitdaging om de berg en het dal met elkaar te verbinden.

Dankwoorden

Dank voor Fred Tjeerdsma en Lieuwe Giethoorn van het Dienstencentrum van de Protestantse Kerk. Zij hebben hun medewerking verleend aan het onderzoek door de aanwezigheid van gemeenteadviseurs bij de verschillende brainstormsessies goed te keuren, te faciliteren en te stimuleren. Zij hebben ook op eerste versies van de enquête gereageerd. Bovendien zijn via hen de enquêtes naar alle gemeentes in Noordoost-Nederland verzonden.

Ook dank voor Ronald Bolwijn, eveneens werkzaam bij het Dienstencentrum, voor het selecteren en toezenden van demografische statistische data uit de database van de Protestantse Kerk. Hij heeft demografische profielen van de individuele gemeentes die meededen aan de enquête en geaggregeerde gegevens voor Noordoost-Nederland geleverd, zodat wij een demografisch profiel van protestantse gemeentes in deze regio konden maken.

Bibliografie

Hieronder een lijst met publicaties die gebruikt zijn in dit rapport en / of ander onderzoek naar twintigers en dertigers bevatten.

Bikker, M. & Van Hierden, N. (2012) *Kerk en dertigers 2.0: Een verkennend onderzoek*.

Onderzoeksrapport Dienstenorganisatie PKN – Te downloaden via

<http://www.pthu.nl/ccc/Onderzoek/Middengeneratie/>

Boeije, H. (2005) *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom Onderwijs. Geraadpleegde

website: www.analysereninkwalitatiefonderzoek.nl/documenten/stappenplan.pdf

Breen, M. & Cockram, S. (2011) *Building a discipling culture*. 3D Ministeries. In het Nederlands uitgegeven als *Bouwen aan een cultuur van discipelschap* door Nederland Zoekt.

Brown, Callum G. (2009) *The Death of Christian Britain*. 2de ed. London: Routledge.

Berensen - Peppink, D.F. (2013) *Toegewijd aan twintigers? Een praktisch-theologisch onderzoek naar de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk*. Masterscriptie PThU.

Downloaden via <http://www.pthu.nl/ccc/Onderzoek/Middengeneratie/>

Dijk-Groeneboer, M van (red.) (2010), *Handboek Jongeren en religie: Katholieke, protestantse en islamitische jongeren in Nederland*, Almere: Parthenon.

Dingemans, S.J (2010) *In beweging blijven. De gemeente op reis met de middengeneratie*. Vught: Skandalon.

Heijden, S. van der (2012), *Kerk voor een nieuwe generatie: zoeken naar een kerk waarin jongeren geloven*, Heerenveen: Medema.

Jong, G. de (2010) *Spiritualiteit van dertigers en veertigers. Kwantitatief onderzoek in opdracht van Kerk zonder Grenzen*. Te downloaden via www.ru.nl/kaski

Jong, N. de (2011) "Young Urban Protestants. Een onderzoek naar 20-35-jarigen in een aantal stadskerken binnen de Protestantse Kerk in Nederland". Te downloaden via

<http://www.izb.nl:81/download/CAwdEAwUUKZCWg>

Meulen, M. van der (2003) "Waarom babyboomers de kerk verlieten. In: *Niet zo'n kerkganger. Zicht op buitenkerkelijk geloven*. G. Heitink en H.C. Stoffels (red.). Kampen: Ten Have Baarn.

Raad van Kerken (2011) *Een nieuwe generatie over geloof en spiritualiteit - Een strategische benadering om 20-35 jarigen een volwassen plaats toe te kennen in kerken en oecumene*, Amersfoort. Downloaden via

http://www.raadvankerken.nl/pagina/736/jongvolwassen_focus_op_oecumene

Roest, H.P. de (2005) *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*. Zoetermeer: Meinema.

Roest, H.P. de (2010) *Een huis voor de ziel. Gedachten over de kerk voor binnen en buiten*. Zoetermeer: Meinema.

Rooden, P. van (2004) "Oral history en het vreemde sterven van het Nederlandse christendom". *BMGN - Low Countries Historical Review* 119, nr. 4: 524–551.

Schweitzer, F. (2006) *Het leven is niet meer als vroeger: de postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*. Kampen: Kok

"Statistische Jaarbrief 2011" (2011) Expertisecentrum Protestantse Kerk. <http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Statistische%20Jaarbrief%202011.pdf>

Wijnants, N. (2008), *Het dertigersdilemma – de belangrijkste loopbaan -en levensvragen van twintigers en dertigers*, Amsterdam: Bert Bakker.

Wijnants, N. (2013), *Wie ben ik en wat wil ik? Dertigers en veertigers op zoek naar authenticiteit, zin en geluk*, Amsterdam: Bert Bakker.

Bijlage 1. Het enquêteformulier

Enquête Onderzoek Middengeneratie

In veel gemeentes van de Protestantse Kerk in Nederland wordt gesproken over het "gat in de kerk". De leeftijdsgroep van de twintigers en dertigers, ook wel "de middengeneratie" genoemd, lijkt vaak weinig betrokken bij het kerkelijke leven. Het prille onderzoeksnetwerk Connecting Churches and Cultures (CCC) van de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen, doet hier onderzoek naar. Deze enquête vormt hier een onderdeel van. Als onderzoeksnetwerk werken wij t.a.v. verschillende thema's op het terrein van kerk en samenleving samen met protestantse gemeenten in Noord- en Oost-Nederland en de gemeenteadvisers van de PKN voor deze regio.

Wij zijn benieuwd naar de situatie van uw gemeente. In hoeverre is er bij u sprake van verminderde of juist toegenomen betrokkenheid van twintigers en dertigers? En hoe communiceert uw gemeente met deze leeftijdsgroep? De resultaten van het onderzoek worden op de website <http://www.pthu.nl/ccc> gepubliceerd. U krijgt een berichtje als de resultaten beschikbaar zijn. Uw antwoorden en de uitkomsten van dit onderzoek kunnen kerkelijke gemeenten helpen om de verbinding tussen deze generatie en de kerk in beeld te brengen en te versterken.

****NB Als u de enquête volledig hebt ingevuld, moet u op verzenden drukken****

*Vereist

Gegevens over uw gemeente en uzelf

...

Officiële naam van uw gemeente *

...

Plaats *

...

Wat is uw geboortjaar?

...

Welke functie heeft u in uw gemeente?

- Dominee
- Kerkelijk werker
- Kerkenraadslid
- Anders:

Hoeveel doopleden heeft uw gemeente?

...

Suggestie: als u toegang heeft tot het Landelijke Registratie Programma, kunt u deze gegevens hier inzien: <http://www.pkn.nl/lrpnetwerk/>

...

Hoeveel belijdende leden heeft uw gemeente?

Suggestie: als u toegang heeft tot het Landelijke Registratie Programma, kunt u deze gegevens hier inzien: <http://www.pkn.nl/lrpnetwerk/>

...

Hoeveel gastleden heeft uw gemeente?

Suggestie: als u toegang heeft tot het Landelijke Registratie Programma, kunt u deze gegevens hier inzien: <http://www.pkn.nl/lrpnetwerk/>

...

Hoeveel twintigers en dertigers (geboren in de periode van 1973 - 1993) zijn er in uw kerkelijke gemeente geregistreerd?

Suggestie: als u toegang heeft tot het Landelijke Registratie Programma, kunt u deze gegevens hier inzien: <http://www.pkn.nl/lrpnetwerk/>

...

Hoeveel kerkgangers komen op een gemiddelde zondagmorgen naar de reguliere kerkdienst?

...

Hoe goed bent u op de hoogte van bovenstaande statistische gegevens?

- Ik gok maar wat
- Ik kan een redelijke schatting geven
- Ik weet het precies

Welke van onderstaande opties beschrijft de theologische ligging van uw gemeente het meest accuraat?

- Confessioneel
- Reformatorisch

- Oecumenisch-protestants
- Evangelisch
- Midden orthodox
- Vrijzinnig
- Anders:

Vragen over twintigers en dertigers in uw gemeente

Hoe zou u de betrokkenheid van twintigers en dertigers in relatie tot uw gemeente op dit moment omschrijven?

U kunt "betrokkenheid" in meest ruime zin van het woord opvatten

...

Hoeveel twintigers en dertigers doen mee met of maken gebruik van onderstaande activiteiten?

Kruis aan wat van toepassing is, naar uw eigen inschatting

	Geen	Een enkeling	Sommigen	Redelijk veel	Veel	Deze activiteit wordt bij ons niet georganiseerd
Scholendienst	●	●	●	●	●	●
Reguliere kerkdiensten	●	●	●	●	●	●
Vespers	●	●	●	●	●	●
Avond- of middagdiensten	●	●	●	●	●	●
Catechese	●	●	●	●	●	●
Belijdeniscatechese	●	●	●	●	●	●
Cursus geloofsopvoeding	●	●	●	●	●	●
Gespreksgroepen	●	●	●	●	●	●
Gebedsbijeenkomsten	●	●	●	●	●	●

	Geen	Een enkeling	Sommigen	Redelijk veel	Veel	Deze activiteit wordt bij ons niet georganiseerd
Pastoraal gesprek	●	●	●	●	●	●
Ouderenreis	●	●	●	●	●	●
(Diakonale) maaltijden	●	●	●	●	●	●
Gemeenteavonden	●	●	●	●	●	●
Doopgesprekken met ouder / verzorgers	●	●	●	●	●	●
Uitvaartdiensten	●	●	●	●	●	●
Musicals	●	●	●	●	●	●
Diakonale projecten in het buitenland	●	●	●	●	●	●
Lokaal gerichte diakonale projecten (bijv. Voedselbank)	●	●	●	●	●	●
Kortlopende projecten	●	●	●	●	●	●

In welke van de volgende werkgroepen en commissies zijn twintigers en / of dertigers actief?

Kruis aan wat van toepassing is

- Kerkenraad
- Zendingscommissie
- Commissie pastoraal bezoekwerk
- Kinderwerk
- Jeugdwerk
- Diakonie
- College van Kerkrentmeesters

- Liturgiecommissie
- Kortlopende projectgroepen
- Anders:

Zijn er andere manieren waarop twintigers en dertigers bij het kerkelijke leven betrokken zijn?

Voorbeeld: via activiteiten van hun kinderen

...

Welke concrete redenen ziet u voor een afnemende betrokkenheid van twintigers en dertigers in / rond uw gemeente?

...

Welke concrete redenen ziet u voor een toenemende betrokkenheid van twintigers en dertigers in / rond uw gemeente?

...

Welke (geloofs)waarden heeft uw gemeente twintigers en dertigers te bieden?

Denk aan: "omzien naar anderen", "bezinning rond levensvragen" etc.

...

Op welke manier worden die geloofswaarden zichtbaar?

...

Welk van de volgende communicatiemiddelen waren in uw gemeente het meest effectief om met twintigers en dertigers in contact te staan?

	Niet effectief	Redelijk effectief	Effectief	N.v.t.
Kerkblad	●	●	●	●
Sociale media, zoals facebook en twitter	●	●	●	●
Lokale media, zoals een lokaal weekblad	●	●	●	●
Persoonlijk contact rond	●	●	●	●

	Niet effectief	Redelijk effectief	Effectief	N.v.t.
activiteiten (bijv. koffiedrinken na de dienst)				
Persoonlijk contact in de vorm van huisbezoek	●	●	●	●
Telefonisch contact	●	●	●	●
Email	●	●	●	●
Aankondigingen tijdens de kerkdienst	●	●	●	●

Hoe probeert u als gemeente aan te sluiten bij de vragen en uitdagingen die spelen in de levensfase van twintigers en dertigers?

...

Kunt u een activiteit beschrijven die in het bijzonder veel enthousiasme oproep bij twintigers en dertigers?

...